

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Β. ΠΕΤΡΟΥΝΙΑΣ

**ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
και
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ (“ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΤΙΚΗ”) ΑΝΑΛΥΣΗ**

ΤΟΜΟΣ Α΄

**ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΗ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ**

Μέρος Α΄:
Θεωρία

Θεσσαλονίκη

 **ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗ**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κατάλογος σχημάτων	19
Κατάλογος πινάκων	21
Εισαγωγή	23
Σκοπός και περιεχόμενο του βιβλίου.....	23
Ανάλυση της μητρικής γλώσσας και σύγκριση.....	24
Εκμάθηση ξένης γλώσσας – γλωσσική διδασκαλία.....	26
Γλωσσικές προκαταλήψεις.....	27
Επιστημονική εξάσκηση.....	28
Επιστημονική ορολογία.....	29
Γλωσσική μορφή του βιβλίου.....	32
Ορθογραφική μορφή.....	32
Βιβλιογραφία και παραπομπές.....	33

Γενικό μέρος

ΓΕΝΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

1•Γενικές γλωσσικές αρχές	37
1•1 Τι είναι γλώσσα.....	38
1•1.1 Προσπάθεια καθορισμού της γλώσσας.....	38
1•1.2 Απόψεις και λειτουργίες της γλώσσας.....	42
1•1.3 Ομιλητής – ακροατής (πομπός – δέκτης).....	43
1•1.4 Γένεση και δημιουργία της γλώσσας. Η γλώσσα έμφυτη ή επίκτητη;.....	44
1•1.5 Ιδιαίτερες γλωσσικές ικανότητες;.....	47
1•2 Προφορικός – γραπτός λόγος.....	49
1•2.1 Προτεραιότητα του προφορικού λόγου.....	49
1•2.2 Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου.....	50
1•3 Γλώσσα και γραμματική. Η γλώσσα σά γραμματικό σύστημα.....	53
1•3.0 Λέξεις – κανόνες.....	53
1•3.1 Λεξιλόγιο Λέξεις με «γεμάτο» νόημα ή με «περιεχόμενο» – λέξεις «γραμματικές» ή λειτουργικές Ανοιχτές – κλειστές κατηγορίες λέξεων.....	54
1•3.1.1 Βασικό λεξιλόγιο.....	55
1•3.1.2 Λειτουργικότητα του λεξιλογίου.....	56
1•3.1.3 Πολλαπλή σημασία των λέξεων.....	58
1•3.1.4 Σύσταση του λεξιλογίου.....	59
1•3.2 Γραμματικό σύστημα. “Συστατικά μέρη” ή “τομείς” της γλώσσας ή “επίπεδα” ανάλυσης.....	62
1•3.2.1 Φωνολογικός τομέας.....	62
1•3.2.2 Φωνητική.....	64

1•3.2.3	Συνταχτικός τομέας	65
1•3.2.3.1	<i>Βασική σειρά των όρων της πρότασης ανάλογα με τις γλώσσες</i>	67
1•3.2.3.2	<i>Ιεράρχηση – γραμμική σειρά</i>	67
1•3.2.4	Μορφολογικός τομέας Κλιτικά – παραγωγικά μορφήματα.....	69
1•3.2.5	Μορφοσυνταχτικός τομέας.....	77
1•3.2.5.1	<i>Σημάδια</i>	77
1•3.2.5.2	<i>Σύνταγμα – παράδειγμα</i>	78
1•3.2.5.2α	<i>Πρόταση – Εκφώνημα</i>	79
1•3.2.5.3	<i>Αναλυτικές, συνθετικές, συγκολλητικές γλώσσες</i>	80
1•3.2.5.4	<i>Μορφήματα και αλλαγή στη σειρά των όρων της πρότασης</i>	82
1•3.2.5.5	<i>Οικονομία, πλεονασμός, πολυσημία</i>	84
1•3.2.6	Μορφοφωνολογικός τομέας ή μορφοφωνολογικό συστατικό	86
1•3.2.7	Φωνοσυνταχτικό συστατικό	88
1•3.3	Αριθμός λέξεων, κανόνων, προτάσεων.....	89
1•3.4	Γλωσσικά καθολικά	90
1•3.5	Περιορισμοί – δυνατότητα διακρίσεων.....	93
1•3.6	Ίση αξία των φυσικών γλωσσών	95
1•4	Απόκτηση γλώσσας. Εκμάθηση ξένης γλώσσας.....	100
1•4.1	Εσωτερίκευση σε μικρή ηλικία. Φυσικός ομιλητής.....	100
1•4.2	Εκμάθηση δεύτερης γλώσσας. Εκμάθηση ξένης γλώσσας	103
1•4.3	Υποκειμενικοί παράγοντες στην εκμάθηση ξένης γλώσσας.....	105
1•4.3.1	Ομοιότητες και διαφορές απο τη μητρική.....	105
1•4.3.2	Ευκαιρίες εκμάθησης.....	107
1•4.3.3	Κίνητρα και ψυχολογικοί παράγοντες στην εκμάθηση ξένης γλώσσας.....	108
1•5	Γλώσσα – διάλεκτοι	110
1•5.1	Γλώσσα: το σύνολο των διαλέκτων	110
1•5.1.1	Γεωγραφικές διάλεκτοι.....	113
1•5.1.2	Κοινωνικές διάλεκτοι ή ιδιώματα	117
1•5.1.2.1	<i>Ιδίωμα των μορφωμένων. Στάνταρ (“πρότυπη” γλώσσα). Νόρμα</i>	118
1•5.1.2.2	<i>Κοινωνικές διάλεκτοι ή ιδιώματα και επίπεδα λόγου</i>	120
1•5.2	Κύρος Εξάπλωση ή υποχώρηση μιάς διαλέκτου ή μιάς γλώσσας	122
1•5.2.1	Εξάπλωση μιάς διαλέκτου. Σύγκλιση διαλέκτων. Δημιουργία κοινής διαλέκτου....	122
1•5.2.1α	<i>Ελληνιστική κοινή</i>	123
1•5.2.1β	<i>Κοινή διάλεκτος σε άλλες χώρες</i>	125
1•5.2.1γ	<i>Νεοελληνική κοινή (KNE)</i>	126
1•5.2.1δ	<i>Το ιδίωμα των μορφωμένων στην Ελλάδα</i>	128
1•5.2.2	<i>Εξάπλωση μιάς γλώσσας</i>	129
1•5.2.2α	<i>Έκταση της ελληνικής γλώσσας</i>	133
1•6	Γραμματική.....	135
1•6.1	Περιγραφική – ρυθμιστική γραμματική Απόρριψη της ιδέας της ρύθμισης.....	135
1•6.2	Η γραμματική σαν επιστημονική παρουσίαση.....	137
1•6.2α	Γραμματική μεταγλώσσα (ορολογία)	138
1•6.2.1	Χαρακτηριστικά της επιστημονικής παρουσίασης.....	139
1•6.2.1.1	<i>Κανόνας σημαίνει γενίκευση</i>	139
1•6.2.1.2	<i>Κανόνας σημαίνει πρόβλεψη</i>	140
1•6.2.1.3	<i>Ρητή διατύπωση</i>	141
1•6.2.1.4	<i>Όχι παράλογοι κανόνες</i>	144

1•6.2.2	Πηγή των δεδομένων της έρευνας Πληροφορητής. «Απλοϊκός» ομιλητής. Διαισθήση του φυσικού ομιλητή.....	145
1•6.2.3	Προβλήματα στην επιστημονική ανάλυση.....	146
1•6.2.3.1	<i>Έμμεσα συμπεράσματα</i>	146
1•6.2.3.2	<i>Καταμερισμός των στόχων</i>	146
1•6.2.3.3	<i>Καθορισμός του υλικού</i>	147
1•6.2.3.4	<i>Αξιοπιστία των δεδομένων</i>	147
1•6.2.3.5	<i>Στόχος η πρόταση;</i>	149
1•6.2.3.6	<i>Ερμηνεία</i>	149
1•6.2.4	Υποδιαιρέσεις της γραμματικής.....	151
1•6.2.4α	<i>Γραμματική όχι μόνον η (κλιτική) μορφολογία</i>	151
1•6.3	Λεξικά.....	152
1•6.4	Συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση.....	154
1•6.4.1	Συγκριτική ανάλυση σε ευρύτερη έννοια. Θεωρητικοί στόχοι.....	154
1•6.4.2	Συγκριτική ανάλυση σε στενότερη έννοια Σύγκριση και διδασκαλία ξένων γλωσσών. Γλωσσοδιδασχική.....	157
1•6.5	Συγχρονία – διαχρονία (συγχρονική – ιστορική εξέταση).....	159
1•6.5.1	Γενική τομοθέτηση και προβληματισμός Βάση η συγχρονική και όχι η ιστορική εξέταση.....	159
1•6.5.2	Αλλαγές στηριγμένες στη δυναμική του συστήματος – ξένες επιδράσεις.....	161
1•6.5.3	Αίτια των αλλαγών.....	162
1•6.5.4	Ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Ελληνικά.....	165
1•7	Διγλωσσία.....	169
1•7.1	Καθορισμός.....	169
1•7.1α	Ορολογία.....	170
1•7.2	Κοινωνική κατανομή: διαχωρισμός λειτουργιών.....	171
1•7.3	Τύποι διγλωσσίας: εξωτερική – εσωτερική.....	171
1•7.3.1	Δύο διαφορετικές γλώσσες, δύο διάλεκτοι, παλιά μορφή της ίδιας γλώσσας.....	171
1•7.3.2	Γλωσσική μορφή.....	172
1•7.3.2α	<i>Μιά καθαρεύουσα δέ μπορεί να έχει κανονικότητα</i>	173
1•7.4	Η διγλωσσία σάν κοινωνικό φαινόμενο.....	176
1•7.4.1	Παράγοντες διγλωσσίας.....	176
1•7.4.2	Αποτελέσματα της διγλωσσίας.....	177
1•7.5	Η διγλωσσία σάν ιστορικό φαινόμενο. Οι κυριότερες περιπτώσεις.....	178
1•7.5.1	Εξωτερική διγλωσσία.....	178
1•7.5.2	Χρήση δύο διαλέκτων («διαδιαλεκτισμός»).....	181
1•7.5.3	Κατεξοχή διγλωσσία («καθαρεύουσες»).....	181
1•7.5.4	Μειχτές περιπτώσεις.....	184
1•7.5.5	Αποτυχημένες προσπάθειες.....	186
1•7.5.6	Αμφίβολες ή άσχετες περιπτώσεις.....	187
1•7.6	Η περίπτωση της νεοελληνικής διγλωσσίας.....	191
1•7.6.1	Αίτια της νεοελληνικής διγλωσσίας.....	191
1•7.6.1.1	<i>Γλωσσικές προλήψεις και «εθνική» γλώσσα</i>	191
1•7.6.1.2	<i>Δημιουργία τεχνητής αριστοκρατίας</i>	194
1•7.6.1.3	<i>Νόθευση του εθνικού παρελθόντος</i>	195
1•7.6.2	Αποτελέσματα της νεοελληνικής διγλωσσίας.....	198
1•7.6.2.1	<i>Γλωσσική μορφή</i>	198
	α) <i>Φωνολογία</i>	199
	β) <i>Λεξιλόγιο και σημασιολογία</i>	201

	γ) Μορφολογία	204
	δ) Σύνταξη	207
1♦7.6.2.1.1	Απόληξη της καθαρεύουσας	210
1♦7.6.2.1.2	Είναι η καθαρεύουσα ξένη γλώσσα;.....	213
1♦7.6.2.1.3	Επίδραση στην Κοινή νεοελληνική. Το ιδίωμα των μορφωμένων	216
1♦7.6.2.2	Κοινωνικά αποτελέσματα.....	220
1♦7.7	Άρση της διγλωσσίας.....	223

Ειδικό μέρος

ΦΩΝΗΤΙΚΗ

2♦	Προφορά και ορθογραφία	
	Ορθογραφικά συστήματα και διεθνές φωνητικό αλφάβητο.....	233
2♦0	Γραφή και ορθογραφία.....	233
2♦1	Η αρχή της αμφιμονοσημαντότητας	233
2♦2	Γράφημα	234
2♦2.1	Φθόγγοι και γραφήματα	234
2♦2.2	Γραφήματα και αλλόγραφα	235
2♦3	Αντιστοιχία γραφής και προφοράς	236
2♦3.1	Η πραγματική κατάσταση	236
2♦3.1.1	Παραδείγματα απο τα νέα ελληνικά.....	237
2♦3.1.2	Παραδείγματα απο άλλες γλώσσες	
	Διαφορετικές αρχές συμβολισμού στις διάφορες γλώσσες	239
2♦3.2	Δήλωση του τόνου.....	242
2♦3.3	Το πρόβλημα της αντιστοιχίας: γραφή → προφορά, προφορά → γραφή	242
2♦4	Αλφαβητική γραφή και ορθογραφία.....	244
2♦4.1	Εξέλιξη της αλφαβητικής γραφής	244
2♦4.2	Αίτια της παράλογης ορθογραφίας. Ιστορική ορθογραφία	247
2♦4.2α	Εμπειρική και όχι επιστημονική βάση	247
2♦4.2β	Ελλιπής προσαρμογή στην καινούρια γλώσσα.....	247
2♦4.2γ	Η ορθογραφία δέν ακολουθεί την εξέλιξη της προφοράς	248
2♦4.2δ	Δημιουργία πρόσθετων περιπλοκών	249
2♦4.2ε	Παροχή πληροφοριών ως προς την κλίση.....	251
2♦4.2ς	Προβλήματα μορφοφωнологικής ανάλυσης.....	251
2♦4.3	Λειτουργία της ορθογραφίας. Έχει χρησιμότητα η περίπλοκη ορθογραφία;	254
2♦4.3α	Αρνητική άποψη	254
2♦4.3β	Θετική άποψη	254
2♦4.4	Ορθογραφική μεταρρύθμιση;.....	256
2♦4.5	Ορθογραφικές παρερμηνείες και προκαταλήψεις.....	257
2♦4.4α	Εισαγωγή του λατινικού αλφάβητου;	258
2♦5	Διεθνές φωνητικό αλφάβητο και φωνητικές μεταγραφές	260
2♦5.1	Συστήματα μεταγραφής και εξάπλωσή-τους.....	260
2♦5.2	Αρχές του φωνητικού συμβολισμού. Μορφή των φωνητικών συμβόλων	263
2♦Α	Παράρτημα Α	
	Διαφορετική αξία των γραμμάτων στα αρχαία και στα νέα ελληνικά	264
2♦Α.α	Τόνοι και «πνεύματα»	266
2♦Β	Παράρτημα Β	
	Ελληνικές και «ελληνικές» λέξεις σε ξένες γλώσσες.....	266

3♦	Παραγωγή των φθόγγων	267
3♦0	Εισαγωγικά	267
3♦1	Τα φωνητικά όργανα.....	269
3♦2	Εκφώνημα. Φωνητικά τμήματα. Υπερτιμηματικά στοιχεία	272
4♦	Φωνητικές χορδές	275
4♦1	Λειτουργία των φωνητικών χορδών. Ηχηροί/άηχοι φθόγγοι	275
4♦2	Η γλωσσίδα	275
4♦3	Γλωσσιδικοί φθόγγοι	276
4♦3α	Εξακολουθητικός	276
4♦3β	Κλειστός	277
4♦4	Εναλλαγή στην ακολουθία ηχηρών - άηχων φθόγγων	278
5♦	Σύμφωνα	281
5♦0	Φωνήεντα/σύμφωνα.....	281
5♦0.1	Σύμφωνα: Ηχηρότητα, τρόπος, θέση άρθρωσης	281
5♦1	Ηχηρότητα.....	282
5♦2	Τρόπος.....	282
5♦2.1	Πρώτη διάκριση τρόπου: στοματικά “κυρίως σύμφωνα” ή “εμποδιστικά” (“αποφραχτικά”) – ρινικά. Υγρά	282
5♦2.2	Παραπέρα διάκριση τρόπου στα “εμποδιστικά”: κλειστά/εξακολουθητικά	283
5♦3	Περιγραφή των συμφώνων κατα τη θέση άρθρωσης	284
5♦3.1	Κυρίως σύμφωνα στοματικά (“εμποδιστικά”)	284
5♦3.1.1	Χείλια	286
5♦3.1.1.1	Διχειλικά	286
5♦3.1.1.2	Χειλοδοντικά.....	287
5♦3.1.2	Δόντια. Φατνία	288
5♦3.1.2.1	Μεσοδοντικά.....	288
5♦3.1.2.2	Οδοντικά/φατνιακά	288
5♦3.1.2.3	Φατνιακά.....	288
5♦3.1.3	Φατνία/ουρανίσκος.....	290
5♦3.1.3.1	Φατνοουρανικά (προουρανικά)	290
5♦3.1.3.2	Ουρανικά.....	292
5♦3.1.4	Υπερωικά.....	292
5♦3.1.5	Σύμφωνα πίσω απο τα υπερωικά: σταφυλικά, φαρυγγικά, γλωσσιδικά	294
5♦3.1.6	Ανακεκαμμένα	295
5♦3.2	Ρινικά σύμφωνα	296
5♦3.2.1	Χειλικά ρινικά.....	297
5♦3.2.2	Φατνιακά ρινικά	297
5♦3.2.3	Ουρανικό ρινικό.....	297
5♦3.2.4	Υπερωικό ρινικό	298
5♦3.2.5	Προρινισμένα σύμφωνα	300
5♦3.3	Υγρά.....	302
5♦3.3.1	Υγρά πλευρικά	302
5♦3.3.2	Υγρά παλλόμενα	303
5♦3.3.2α	Διάφορα είδη «ρ»	303
5♦3.4	Παραλλαγές στις παραπάνω δυνατότητες	307
5♦3.4.1	Άηχα ρινικά και άηχα υγρά	307
5♦3.4.2	Δασέα σύμφωνα	307

5♦3.4.3	Χαλαρά/τεταμένα σύμφωνα	308
5♦3.4.4	Κλειστά χωρίς άφηση.....	308
5♦3.4.4α	Ρινική και πλευρική εκτόνωση.....	309
5♦3.4.5	Διπλή άρθρωση, δευτερεύουσα άρθρωση.....	309
5♦3.4.6	Διπλά ή μακρά ή ενισχυμένα σύμφωνα.....	310
5♦3.4.7	Προστριβόμενα	312
5♦3.4.8	Συλλαβικά ρινικά και υγρά	314
5♦3.4.9	Πρόσθετα διακριτικά σημάδια	314
5♦3.4.10	Άλλοι ήχοι.....	314
5♦4	Κατηγορίες συμφώνων	315
5♦4.1	Διακριτικά χαρακτηριστικά των συμφώνων	315
5♦4.2	Ενοποίηση κατηγοριών.....	315
5♦4.3	Παραδείγματα καθορισμού.....	316
5♦4.3.1	Πλεοναστικός/ελλιπής χαρακτηρισμός.....	316
5♦4.3.2	Ελάχιστα ζευγάρια.....	318
5♦4.3.3	Καθορισμός ευρύτερης κατηγορίας.....	318
5♦5	Συμμετρία – διακριτότητα	320
5♦6	Συμπλέγματα συμφώνων· περιορισμοί στα συμπλέγματα.....	321
5♦6α	Ομοργανικοί φθόγγοι.....	321
5♦7	Σύγκριση με άλλες γλώσσες.....	322
5♦7.1	Συγκριτικοί πίνακες	322
5♦7.2	Τα σύμφωνα των πέντε γλωσσών	322
5♦Α	Παράρτημα.....	327
	α) “Κλασικά ελληνικά” (= αττική διάλεκτος του 5ου και του πρώτου μισού του 4ου αιώνα π.Χ.)	327
	β) Τέλος ρωμαϊκής – αρχή βυζαντινής εποχής.....	330
	γ) Αντιπροσώπευση στη γραφή των νεοελληνικών συμφώνων.....	331
6♦	Φωνήεντα	333
6♦0	Προκαταρκτική παρουσίαση.....	333
6♦0.1	Μπροστινά φωνήεντα	333
6♦0.2	Πίσω φωνήεντα	336
6♦0.3	Περιφερειακά / λιγότερο περιφερειακά φωνήεντα – κεντρικό φωνήεν.....	339
6♦0.4	Ψηλά / χαμηλά (κλειστά / ανοιχτά), μεσαία φωνήεντα	340
6.0.5	Στρογγυλά / αστρογγυλά φωνήεντα	342
6♦1	Συστηματική παρουσίαση των φωνηέντων. Δυσκολία στην εντόπισή-τους. <i>Cardinal vowels</i>	344
6.1.1	Πρώτη ομάδα <i>cardinal vowels</i>	344
6♦1.2	«Πρωτεύοντα» – «δευτερεύοντα» <i>cardinal vowels</i> : στρογγύλεμα των χειλιών	347
6♦2	Χαρακτηρισμός των φωνηέντων: μήκος, ύψος, σχήμα χειλιών, τάση.....	348
6♦3	Σχετική συμμετρία – διακριτότητα.....	349
6♦4	Μακρά / βραχέα φωνήεντα	350
6♦4.0	Σχετική μακρότητα. Συμβολισμός.....	350
6♦4.1	Αυτόματη διάκριση μακρών / όχι μακρών φωνηέντων	351
6♦4.1α	Τόνος και μακρό φωνήεν.....	352
6♦4.2	Απρόβλεπτη διάκριση μακρών / όχι μακρών φωνηέντων	352
6♦5	Έρρινα φωνήεντα	355
6♦6	Γενικός στόχος θέσης. Συνάρθρωση	355
6♦7	Διαγράμματα και πίνακες.....	357

6♦7.1	Διαγράμματα των φωνηέντων στις πέντε γλώσσες.....	357
6♦7.2	Πίνακες των φωνηέντων με παραδείγματα	360
6♦7.2α	Αποφωνοποιημένα φωνήεντα.....	361
6♦8	Σύγκριση ανάμεσα σε γλώσσες. Σκοποί των φωνητικών συμβόλων.....	362
6♦8.1	Προβλήματα εκμάθησης.....	362
6♦8.1α	Ελάχιστα ζευγάρια.....	363
6♦8.2	Οικονομικός / πλεοναστικός συμβολισμός.....	364
6♦9	Τα φωνήεντα των πέντε γλωσσών.....	365
6♦A	Παράρτημα A Τα φωνήεντα απο τα αρχαία στα νέα ελληνικά	368
	α) Κλασικά ελληνικά (= αττική διάλεκτος του 5ου και του πρώτου μισού του 4ου αιώνα π.Χ.)	368
	β) Μεσαιωνικά ελληνικά.....	369
	γ) Νέα ελληνικά.....	369
6♦B	Παράρτημα B Τα φωνήεντα των λατινικών	371
7♦	Ημίφωνα και δίφθογγοι	373
7♦ 1	Ημίφωνα («μισόφωνα»).....	373
7♦1.1	Τα ημίφωνα ανάμεσα στα φωνήεντα και στα σύμφωνα Άρθρωση των ημίφωνων	373
7♦1.2	Φωνητικά σύμβολα	374
7♦1.3	Ημίφωνα στα νέα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες	375
7♦1.4	Τα ημίφωνα των πέντε γλωσσών.....	376
7♦1.5	Προβλήματα εκμάθησης.....	377
7♦1.6	Προέλευση και εξέλιξη των ημίφωνων	377
7♦1.6.1	Ημιφωνοποίηση φωνηέντων	377
7♦1.6.2	Ανάπτυξη «προτονικού» ημίφωνου	378
7♦2	Δίφθογγοι.....	379
7♦2.1	Τί είναι δίφθογγος. Άρθρωση των δίφθογγων	379
7♦2.2	Φωνητικά σύμβολα	381
7♦2.3	Δίφθογγοι στα νέα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες. «Δίφθογγος» ή «δύο φθόγγοι»;	382
7♦2.4	Οι δίφθογγοι των πέντε γλωσσών	384
7♦2.4.1	Δίφθογγοι με πίο ανοιχτό το πρώτο στοιχείο (το δεύτερο είναι όχι συλλαβικό)	384
7♦2.4.2	Δίφθογγοι με πίο ανοιχτό το δεύτερο (το πρώτο είναι όχι συλλαβικό)	385
7♦2.5	Προβλήματα εκμάθησης.....	386
7♦2.6	Εξέλιξη των δίφθογγων	387
7♦A	Παράρτημα Οι δίφθογγοι απο τα αρχαία στα νέα ελληνικά	388
8♦	Γενικές κατηγορίες φθόγγων.....	391
8♦0	Σύνδεση και διάκριση φθόγγων	391
8♦1	Το ρεύμα του αέρα	391
8♦2	Φωνηεντικότητα / συμφωνικότητα.....	392
8♦2.1	Συνδυασμοί συμφωνικότητας – φωνηεντικότητας. Δυαδικότητα.....	393
8♦2.2	Κατάταξη των φθόγγων	394
8♦3	Τροποποίηση της θεωρίας	395

9♦	Επαφή με την προφορά ξένης γλώσσας. Λάθη προφοράς και προσαρμογή των δάνειων. Διόρθωση λαθών προφοράς	397
9♦0	Μεταφορά κανόνων της μητρικής γλώσσας.....	397
9♦1	Δάνεια και προσαρμογή-τους	398
9♦1.1	Προφορικός δανεισμός: μερική/ολική προσαρμογή.....	398
9♦1.1.1	Φωνολογικές διαφορές ανάλογα με τη γλώσσα προέλευσης.....	398
9♦1.1.2	Ψυχολογική τοποθέτηση απέναντι στις ξένες λέξεις.....	398
9♦1.1.2.1	Λαϊκός δανεισμός	398
9♦1.1.2.2	Λόγιος δανεισμός	400
9♦1.1.3	Ανάγκη διεθνούς επικοινωνίας	400
9♦1.1.3α	Διεθνείς επιστημονικοί όροι (διεθνισμοί) στηριγμένοι στ' αρχαία ελληνικά	401
9♦1.1.4	Βαθμός προσαρμογής	401
9♦1.1.4α	Απροσάρμοστα δάνεια απο την καθαρεύουσα.....	403
9♦1.1.5	Παλαιότητα ενός δάνειου	404
9♦1.1.6	Ποσοστό δάνειων σε μία γλώσσα	405
9♦1.2	Δάνεια απο γραφή μορφή (ορθογραφικός δανεισμός).....	405
9♦1.3	Επίμετρο: ωφέλεια ή ζημιά απο τα δάνεια;	406
9♦2	Λάθη προφοράς σε ξένη γλώσσα	406
9♦2.1	Λάθη απο άκουσμα	407
9♦2.1.1	Παρεμβολή	407
9♦2.1.2	Σύγκριση των φωνητικών συστημάτων δύο γλωσσών. Τυχαία/συστηματικά λάθη.....	408
9♦2.1.3	Κατανόηση του λάθους.....	412
9♦2.1.4	Διόρθωση.....	413
9♦2.2	Λάθη απο διάβασμα.....	415

ΦΩΝΗΤΙΚΗ – ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

10♦	Πλατειά / στενή μεταγραφή	419
10♦1	Θεωρητικές απαιτήσεις	419
10♦1.1	Δήλωση περισσότερων ή λιγότερων λεπτομερειών	419
10♦1.2	Πρώτη φωνητική προσέγγιση – πίο αφηρημένη θεωρία.....	420
10♦2	Εξυπηρέτηση πραχτικών αναγκών: παιδαγωγική παρουσίαση	421
10♦2α	Η πραχτική των λεξικών προφοράς	422
10♦3	Παραδείγματα μεταγραφών	423
10♦3α	Ελληνικό	423
10♦3β	Αγγλικό	424
10♦3γ	Γερμανικό	424
10♦3δ	Γαλλικό	425
10♦3ε	Ιταλικό	426
10♦4	Τα απρόβλεπτα στοιχεία της κάθε λέξης	427
10♦5	Μορφοφωνολογικός συμβολισμός.....	427
11♦	Διακριτικά χαρακτηριστικά (ΔΧ). Δυναδικά χαρακτηριστικά	429
11♦0	Η νεότερη θεωρία	429
11♦1	Χαρακτηριστικά μείζονας τάξης.....	430

11•2	Χαρακτηριστικά ελάσσονας τάξης.....	432
11•2.1	Διακρίσεις των συμφώνων.....	432
11•2.2	Κατάταξη των φωνηέντων	433
11•2.3	Τα ημίφωνα.....	434
11•3	Σύνολο φθόγγων;	434
11•4	Συνδυασμός φθόγγων απο διαφορετικές κατηγορίες	435
11•4a	Κοινά και διαφορετικά στοιχεία: ένας παραλληλισμός.....	435
11•5	Πλεοναστικά χαρακτηριστικά.....	437
12•	Φυσικές τάξεις	439
12•0	Φθόγγοι με κοινά χαρακτηριστικά	439
12•1	Παραδοσιακή ή νεότερη διατύπωση;.....	440
12•2	Διατύπωση κανόνων.....	441
12•3	Κανόνες και εκμάθηση γλώσσας.....	443

ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

13•	Φωνήματα – Αλλόφωνα. Ελάχιστα ζευγάρια	447
13•1	Συγκεκριμένο / αφηρημένο επίπεδο: φωνητική / φωνολογία.....	447
13•1.1	Φθόγγος: σχετικά αφηρημένη έννοια.....	447
13•1.2	Περισσότερη αφαίρεση: φώνημα	447
13•1.3	Φώνημα /αλλόφωνα	448
13•1.3.1	Συμβολισμός	448
13•1.3.2	Ονομασία.....	448
13•1.3.3	Ορολογία	449
13•1.4	Τα αλλόφωνα είναι φθόγγοι συγγενικοί.....	449
13•2	Λειτουργία: διακριτότητα	450
13•2.1	Τα φωνήματα διαφοροποιούν τη σημασία	450
13•2.2	Τα αλλόφωνα δέ διακρίνουν λέξεις.....	451
13•2.3	Ελάχιστα ζευγάρια.....	451
13•3	Περιβάλλον	452
13•3.1	Αλλόφωνα: συμπληρωματική κατανομή	452
13•3.2	Φωνημική κατανομή.....	453
13•4	Παράλληλα κριτήρια	454
13•4.1	Ψυχολογική πραγματικότητα των φωνημάτων	454
13•4.2	Φωνήματα – γραφήματα	455
13•5	Φαινομενικές εξαιρέσεις	456
13•5.1	Ελεύθερη ποικιλία	456
13•5.2	Ουδετέρωση	457
13•6	Σύστημα	458
13•6.1	Φωνητικό/φωνημικό ευρετήριο	458
13•6.2	Φωνημικά συστήματα	459
13•6.3	Το φωνημικό σύστημα των νέων ελληνικών. Διαφορές στον καθορισμό του φωνημικού ευρετηρίου της ΚΝΕ	460
13•6.4	Αλλαγές στο σύστημα	462
13•Α	Παράρτημα: Φωνολογική ανάλυση και διδασκαλία ξένων γλωσσών	464
	α) Διάκριση φωνημάτων	464
	β) Αξιοποίηση των ελάχιστων ζευγαριών στη διδασκαλία	465

14♦	Φωνολογική ανάλυση. Τρόποι έρευνας	467
14♦0	Εισαγωγικά	467
14♦1	Ύπαρξη/έλλειψη ελάχιστων ζευγαριών	467
14♦1.1	Ύπαρξη ελάχιστων ζευγαριών: απόδειξη για διαφορετικά φωνήματα.....	467
14♦1.2	Έλλειψη ελάχιστων ζευγαριών: και οι δύο δυνατότητες ανοιχτές	467
14♦1.3	Σχεδόν ελάχιστα ζευγάρια	468
14♦2	Ανάγκη δημιουργίας υποθέσεων.....	469
14♦3	Κριτήρια για το φωνολογικό έλεγχο	470
14♦3.1	Φθόγγοι συγγενικοί.....	470
14♦3.1α	Παραδείγματα συγγένειας	470
14♦3.2	Περιβάλλον	471
14♦4	Συνδυαστικοί συλλογισμοί και έλεγχος των υποθέσεων.....	475
14♦4.1	Αρνητική απόδειξη	475
14♦4.2	Φυσική/αφύσικη υπόθεση (η λογική του συστήματος)	477
14♦4.2.1	Γενικές φωνητικές εκτιμήσεις	477
14♦4.2.2	Φυσικές τάξεις	478
14♦5	Ανάλυση και κατάταξη των δεδομένων	479
14♦5.1	Έλεγχος σε ομάδα φθόγγων	479
14♦5.2	Έλεγχος για συγκεκριμένο φώνημα	480
14♦5.3	Κατάταξη των δεδομένων	481
14♦5.3.1	Λίστες κατάταξης.....	481
14♦5.3.2	Κατάστροψη πινάκων για έλεγχο του περιβάλλοντος	482
14♦6	Γενίκευση και κανόνες.....	484
14♦6.1	Η αρχή της γενίκευσης.....	484
14♦6.2	Λεξιλογικός καθορισμός/πρόβλεψη με βάση κανόνα.....	485
14♦7	Το υλικό	486
14♦7.1	Πειράματα. Πλαστές (φτιαχτές) λέξεις	486
14♦7.2	Αξιοπιστία του υλικού	486
14♦8	Προβλήματα στη φωνολογική ανάλυση.....	488
14♦A	Παράρτημα Φωνολογική ανάλυση και διδασκαλία	490
15♦	Φωνολογία και γραφή στα νέα ελληνικά	493
15♦0.1	Γενική τοποθέτηση του προβλήματος	493
15♦0.2	Φωνολογική βάση των πινάκων	493
15♦0.3	Ορθογραφική βάση των πινάκων	494
15♦1	Αντιπροσώπευση της προφοράς στη γραφή («απο την προφορά στη γραφή»).....	494
15♦2	Αντιστοιχία της προφοράς προς την ορθογραφία («απο τη γραφή στην προφορά»)	498
15♦2α	Συμπεράσματα	503
15♦2β	Γενικεύσεις	505
15♦3	Γραφή και ανάγνωση.....	505
15♦3.1	Διακριτική αξία και συνδυαστικότητα των γραφικών συμβόλων	505
15♦3.2	Υποδήλωση και υπερδήλωση.....	506
15♦3.3	Διευκόλυνση του γραφέα ή του αναγνώστη;	507
15♦3.4	Ομόγραφα	508

ΥΠΕΡΤΜΗΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

16♦	Τόνος	513
16♦0	Φωνητικά τμήματα – υπερτμηματικά στοιχεία	513
16♦0.1	Χαρακτηριστικά του τόνου	514
16♦1	“Μουσικός” ή “προσωδιακός” τόνος/“δυναμικός” τόνος	514
16♦1.1	“Μουσικός” (“προσωδιακός”) τόνος	514
16♦1.2	«Δυναμικός» τόνος.....	515
16♦1.3	Ορολογία	516
16♦1.4	Φωνητικός συμβολισμός	517
16♦2	Επίδραση του (δυναμικού) τόνου. Τόνος και ρυθμός	518
16♦3	Λεξ(ιλογ)ικός τόνος.....	519
16♦3.0	Λεξ(ιλογ)ικός τόνος/τόνος επιτονισμού: προκαταρκτική παρουσίαση	519
16♦3.1	Λειτουργίες του λεξ(ιλογ)ικού τόνου.....	520
16♦3.1.1	Διαχωριστική λειτουργία. Θέση του τόνου: σταθερός / κινητός τόνος	521
16♦3.1.1.1	<i>Τονισμένες / άτονες λέξεις</i>	522
16♦3.1.1.2	<i>Κλιτικές λέξεις: προ-κλιτικές, εγ-κλιτικές. Φωνολογική λέξη</i>	523
16♦3.1.2	Διακριτική λειτουργία του τόνου: φωνημική λειτουργία	525
16♦3.1.2.1	<i>Διακριτική λειτουργία ανάμεσα σε λέξεις τονισμένες</i>	525
16♦3.1.2.2	<i>Διακριτική λειτουργία ανάμεσα σε τονισμένες/άτονες λέξεις</i>	526
16♦3.1.3	Μορφολογική λειτουργία του τόνου. Τονισμένα/άτονα λειτουργικά μορφήματα... 526	
16♦3.2	Λεξ(ιλογ)ικός καθορισμός του τόνου	528
16♦4	Φωνολογική ανάπτυξη τόνου: αυτόματη εμφάνιση.....	529
16♦4.1	“Εγκλιση τόνου” στα νέα ελληνικά.....	530
16♦4.2	Διαχωριστικά όρια των φωνολογικών λέξεων	531
16♦4.3	Κατάλογος των άτονων λέξεων (των «κλιτικών») στα νέα ελληνικά.....	533
16♦4.3.1	Ελάχιστα ζευγάρια τονισμένων/άτονων λέξεων.....	534
16♦4.3.2	Παραδείγματα διάκρισης τονισμένων/άτονων λέξεων	534
16♦5	Ανάπτυξη τόνου φράσης: συνταχτική λειτουργία	535
16♦5.1	Σε γραμματική μεταγλώσσα	535
16♦5.2	Σε παράλειψη μέρους φράσης	535
16♦A	Παράρτημα Α	
	Προβλήματα εκμάθησης	536
16♦B	Παράρτημα Β	
	Ορθογραφικός συμβολισμός του τόνου	540
16♦B.0	Γενική τοποθέτηση	540
16♦B.0.1	Ορολογία	540
16♦B.0.2	Ασυνέπειες στη δήλωση του τόνου και στη χρήση των τονικών σημαδιών	540
16♦B.0.3	Προϋποθέσεις για τη δήλωση του τόνου	541
16♦B.0.4	Ανάγκη δήλωσης του τόνου στα νέα ελληνικά.....	541
16♦B.1	Νέα ελληνικά: πολυτονικό σύστημα (το παλιότερο παραδοσιακό σύστημα).....	542
16♦B.1α	Απλουστευμένο πολυτονικό.....	545
16♦B.2	Ατονικό	546
16♦B.2α	Τροποποιημένο ατονικό	547
16♦B.3	«Παντονικό»	547
16♦B.4	Σημερινό «μονοτονικό» ή «μονοτον-ατονικό»: ένα μηχανιστικό σύστημα	547
16♦B.4α	Παραδείγματα παράλογης χρήσης του τονικού σημαδιού	550
16♦B.4β	Παραλλαγή του μονοτον-ατονικού.....	551
16♦B.5	Πρόταση για λογικό μονοτονικό	552

16♦B.5.α	Επιμέρους περιπτώσεις	553
17♦	Επιτονισμός	557
17♦1	Τρεις βασικές κινήσεις της φωνής	557
17♦1.1	Ανοδική/καθοδική κίνηση της φωνής	558
17♦1.2	«Εκκρεμότητα»	560
17♦2	Τόνος επιτονισμού.....	562
17♦2.1	«Έμφαση», «εστίαση» κτλ.	562
17♦2.2	Λεξ(ιλογ)ικός τόνος/τόνος επιτονισμού.....	564
17♦2.2.1	Αντίθεση ή αντιπαράθεση	565
17♦2.2.2	Δισταγμός.....	566
17♦2.2.3	Διόρθωση.....	567
17♦2.2.4	Πρόσθετη πληροφόρηση	567
17♦2.2.5	Διήγηση.....	567
17♦2.2.6	Απαρίθμηση.....	567
17♦2.3	Συμπεράσματα για τον τόνο επιτονισμού	568
17♦3	Εξασθένηση και απώλεια τόνου.....	569
17♦4	«Τόνος» σε δομή βάθους και σε δομή επιφάνειας. Συνολική παρουσίαση για τα νέα ελληνικά.....	570
17♦A	Παράρτημα Α Προβλήματα εκμάθησης	572
17♦B	Παράρτημα Β Δήλωση του επιτονισμού στη γραφή;	573
	Βιβλιογραφία	577
	Ελληνικό ευρετήριο	589
	Ξενόγλωσσο ευρετήριο	607

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

1.1	Διάγραμμα ιεράρχησης μιάς πρότασης	68
1.2	Κατηγορίες μορφημάτων	71
1.3	Σχηματική υποδιαίρεση μιάς γλώσσας.....	112
1.4	Διάκριση των νεοελληνικών διαλέκτων με βάση την κατανομή των ισόγλωσσων	115
1.5	Έκταση της ελληνικής γλώσσας σε διάφορες ιστορικές εποχές	134
3.1	Πρόσθια όψη των αναπνευστικών οργάνων.....	268
3.2	Τα κανάλια του αέρα: πλάγια όψη.....	268
3.3	Πλάγια όψη των οργάνων που μετέχουν στην παραγωγή της ομιλίας	269
3.4	Τα κυρίως φωνητικά όργανα	270
4.1	Πλάγια όψη του λάρυγγα	276
4.2	Θέσεις των φωνητικών χορδών	277
4.3	Εναλλαγή ηχηρών - άηχων φθόγγων.....	279
5.1	Το πάνω μέρος του στόματος	284
5.2	Υποδιαίρεση του πάνω μέρους του στόματος, και φωτογραφία τεχνητού ουρανίσκου	284
5.3	Τρόπος άρθρωσης. Διαφορά στην άρθρωση κλειστού και εξακολουθητικού σύμφωνου.....	285
5.4	Άρθρωση κλειστού μπροστινού και πίσω χαμηλού φωνήεντος.....	286
5.5	Θέσεις της υπερώας για στοματικό και ρινικό σύμφωνο	286
5.6	Χειλικά σύμφωνα: πλάγιες τομές	287
5.7	Φατνοοδοντικά σύμφωνα: πλάγιες τομές.....	289
5.8	Φατνιακά και φατνοουρανικά σύμφωνα: πλάγιες τομές.....	291
5.9	Φατνιακά και φατνοουρανικά σύμφωνα αρθρωμένα με την προράχη της γλώσσας: παλατογραφήματα	291
5.10	Ουρανικά και υπερωικά σύμφωνα: πλάγιες τομές.....	293
5.11	Ουρανικά και υπερωικά σύμφωνα: παλατογραφήματα.....	294
5.12	Παλλόμενο σταφυλικό σύμφωνο, και αντίστοιχο εξακολουθητικό «εμποδιστικό» (ή «αποφραχτικό»).....	295
5.13	Γύρισμα της γλώσσας για ανακαμμένο σύμφωνο.....	296
5.14	Χαμήλωμα της υπερώας για την παραγωγή ρινικού σύμφωνου.....	297
5.15	Ρινικά σύμφωνα και σύγκριση με αντίστοιχα «στοματικά»: πλάγιες τομές	299
5.16	Διαδοχική άρθρωση προρινισμένου υπερωικού σύμφωνου	300
5.17	Υγρά πλευρικά σύμφωνα: φατνιακό, ουρανικό, υπερωισμένο: πλάγιες τομές.....	302
5.18	Υγρά παλλόμενα σύμφωνα: πλάγιες τομές.....	304
5.19	Μετατόπιση της άρθρωσης κλειστού σύμφωνου στο ακόλουθο σύμφωνο	308
5.20	Ρινική εκτόνωση.....	309
5.21	Άρθρωση μονού και διπλού σύμφωνου: παλατογραφήματα.....	310

5.22	Διαδοχική άρθρωση προστριβόμενων συμφώνων: πλάγιες τομές και παλατογραφήματα	313
5.23	Παραστατική θέση των συμφώνων.....	327
6.1	Θέσεις της γλώσσας στα ελληνικά φωνήεντα «ι» και «ε»	335
6.2	Στόχος της γλώσσας σε μπροστινά φωνήεντα.....	335
6.3	Διαφορά άρθρωσης μπροστινού και πίσω φωνήεντος	336
6.4	Θέσεις της γλώσσας για τα ελληνικά φωνήεντα «ου», «ο» «α».....	338
6.5	Στόχος της γλώσσας σε πίσω φωνήεντα	338
6.6	Οι θέσεις άρθρωσης των ελληνικών φωνηέντων	339
6.7	Ζευγάρια περιφερειακών – πιό κεντρικών φωνηέντων και το τελείως κεντρικό schwa	340
6.8	Σχήμα των χειλιών στα αστρογγύλευτα μπροστινά φωνήεντα.....	241
6.9	Σχήμα των χειλιών στα πίσω φωνήεντα και στο κεντρικό μεσαίο schwa.....	342-3
6.10	Σχήμα των χειλιών στα μπροστινά στρογγυλά φωνήεντα.....	343
6.11	Στόχος της γλώσσας για τα τέσσερα cardinal vowels.....	344
6.12	«Πρωτεύοντα» cardinal vowels και η περιοχή-τους.....	345
6.13	«Δευτερεύοντα» cardinal vowels και η περιοχή-τους.....	347
6.14	Συνάρθρωση.....	357
6.15	Παραστατική θέση των φωνηέντων	367
7.1	Παραστατική θέση των ημίφωνων	374
7.2	Κίνηση της γλώσσας κατά την παραγωγή των δίφθογγων.....	380
7.3	Παραστατική θέση των διάφορων φθόγγων	388
8.1	«Σπεκτρογραφήματα» ή «φασματογραφήματα»	396
9.1	Διόρθωση φατνοοδοντικού σε εξακολουθητικό μεσοδοντικό.....	409
9.2	Διόρθωση υπερωικού εξακολουθητικού σε ουρανικό.....	409
9.3	Διόρθωση φατνιακού σύμφωνου σε φατνοουρανικό.....	410
9.4	Διόρθωση κλειστού υπερωικού σε εξακολουθητικό	410
9.5	Διόρθωση κλειστού υπερωικού σε εξακολουθητικό ουρανικό.....	410
9.6	Ανάλυση ουρανικού ρινικού σύμφωνου σε ακολουθία φατνιακού σύμφωνου και ουρανικού ημίφωνου.....	411
9.7	Ανάλυση ουρανικού σύμφωνου σε ακολουθία υπερωικού σύμφωνου και ουρανικού ημίφωνου	412
9.8	Ανάλυση φατνοουρανικού σύμφωνου σε ακολουθία φατνιακού σύμφωνου και ουρανικού ημίφωνου.....	412
9.9	Διόρθωση αστρογγύλου μπροστινού φωνήεντος σε στρογγυλό	414
9.10	Διαφορά ανάμεσα σε αδάσυντο και σε δασύ σύμφωνο.....	415

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

1.1	Η «οικογένεια» των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών	168
1.2	Διακριτικά χαρακτηριστικά της κατεξοχή διγλωσσίας («καθαρεύουσες»)	189
1.3	Εφαρμογή των διακριτικών χαρακτηριστικών για τον εντοπισμό της διγλωσσίας	190
1.4	Οι δύο βασικές καταστάσεις διγλωσσίας με παραδείγματα	190
2.1	Αξία των γραμμάτων του αλφάβητου κατα την αρχαιότητα και η βασική αξία-τους σήμερα	265
5.1	Διάγραμμα και πίνακας των συμφώνων	306
5.2	Διαγράμματα των συμφώνων των νέων ελληνικών, των αγγλικών, των γερμανικών, των γαλλικών, και των ιταλικών	323
5.3	Παραδείγματα συμφώνων με τα φωνητικά-τους σύμβολα στις πέντε γλώσσες	325
5.4	Διάγραμμα των συμφώνων των αρχαίων ελληνικών και αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή.....	327
5.5	Παραδείγματα συμφώνων στα αρχαία ελληνικά (κλασική εποχή)	329
5.6	Διάγραμμα των συμφώνων των μεσαιωνικών ελληνικών (πρώιμος μεσαίωνας) και αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή	330
5.7	Διάγραμμα των νεοελληνικών συμφώνων και (βασική) αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή.....	331
6.1	Διαγράμματα των φωνηέντων στα νέα ελληνικά, στα ιταλικά, στα γερμανικά, στα αγγλικά, και στα γαλλικά.....	358
6.2	Διάγραμμα των φωνηέντων με παραδείγματα στα νέα ελληνικά, στα ιταλικά, στα αγγλικά, στα γερμανικά, και στα γαλλικά.....	360
6.3	Παραδείγματα φωνηέντων με τα φωνητικά-τους σύμβολα στις πέντε γλώσσες	366
6.4	Τα φωνήεντα των αρχαίων ελληνικών και αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή	368
6.5	Τα φωνήεντα στα μεσαιωνικά ελληνικά και αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή.....	369
6.6	Αντιπροσώπευση στη γραφή των νεοελληνικών φωνηέντων.....	369
6.7	Παραδείγματα φωνηέντων στα αρχαία ελληνικά	370
6.8	Παραδείγματα φωνηέντων στα μεσαιωνικά ελληνικά	371
6.9	Διάγραμμα των λατινικών φωνηέντων και αντιπροσώπευσή-τους στη γραφή.....	371
6.10	Παραδείγματα λατινικών φωνηέντων	372
7.1	Παραδείγματα ημίφωνων με τα φωνητικά-τους σύμβολα στις πέντε γλώσσες.....	376
7.2	Δίφθογγοι με πίο ανοιχτό το πρώτο στοιχείο. Φωνητικά σύμβολα	384
7.3	Δίφθογγοι με πίο ανοιχτό το δεύτερο στοιχείο. Φωνητικά σύμβολα	385
7.4	Υποκαταστάσεις δίφθογγων ξένων γλωσσών απο Έλληνες.....	386
7.5	Τα διαδοχικά στάδια των αρχαίων δίφθογγων.....	389
11.1	Κατάταξη των φωνηέντων με βάση δυαδικά χαρακτηριστικά	434
13.1	Το συμφωνικό φωνημικό ευρετήριο των νέων ελληνικών	461
14.1	Παράδειγμα κατάταξης δεδομένων για φωνημικό έλεγχο.....	482

14.2	Παραδείγματα συμπυγμένης κατάταξης δεδομένων για φωνημικό έλεγχο	483
15.1	Αντιστοιχία της γραφής προς την προφορά στα νέα ελληνικά	494
15.2	Αντιστοιχία της προφοράς προς τη γραφή στα νέα ελληνικά	498
16.1	Οι άτονες λέξεις (τα «κλιτικά») στα νέα ελληνικά	533

“Καμιά θεωρία δέν έχει αξία, άν δέ λειτουργεί στην πράξη. Δέν υπάρχει καθαρή επιστήμη και εφαρμοσμένη επιστήμη: υπάρχει μόνον επιστήμη και εφαρμογή της επιστήμης”.

Louis Pasteur

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός και περιεχόμενο του βιβλίου

Σε τούτο το βιβλίο επιχειρείται γενική εισαγωγή στη γλωσσική ανάλυση με συσχετισμό των προβλημάτων προς τα δεδομένα της νέας ελληνικής, συστηματική παρουσίαση της φωνητικής της Κοινής νεοελληνικής, ένταξη της νέας ελληνικής στο ευρύτερο φωνητικό σύστημα των ανθρώπινων γλωσσών, και σύγκριση με τις τέσσερις γλώσσες που ενδιαφέρουν περισσότερο στην Ελλάδα: τα αγγλικά, τα γερμανικά, τα γαλλικά και τα ιταλικά. Επίσης εξετάζονται ο τόνος και επιτονισμός. Υπάρχει εισαγωγή στη φωνολογία, καθώς και συστηματική αντιπαράθεση γραφής και προφοράς. Σάν προέκταση αυτής της ανάλυσης γίνεται κριτική παρουσίαση των διάφορων συστημάτων συμβολισμού του τόνου στα νέα ελληνικά. Τέλος γίνεται ανάλυση της νεοελληνικής αρθρογραφίας με βάση τις αρχές της “υπολογιστικής γλωσσολογίας” (computational linguistics), τέτοια που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για προγραμματισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Σε παραρτήματα των διαφόρων κεφαλαίων αντιπαραθέτονται το φωνητικό, το φωνολογικό, και το γραφικό σύστημα των αρχαίων, των μεσαιωνικών και των νέων ελληνικών. Τέλος κατά τη σύγκριση με άλλες γλώσσες, τόσο κατά τη βασική παρουσίαση όσο και σε ιδιαίτερα παραρτήματα, παρουσιάζονται αρχές της “γλωσσοδιδασκαλικής” (της μεθόδολογίας της διδασκαλίας των ξένων γλωσσών), εντοπίζονται προβλήματα εκμάθησης, είτε ξένων που μαθαίνουν ελληνικά είτε Ελλήνων που μαθαίνουν τις παραπάνω ξένες γλώσσες, και δίνονται οδηγίες για αποτελεσματική διδασκαλία.

Παράλληλα με τα παραπάνω, η εργασία αυτή έχει ακόμα έναν ίσως πίο δυσπρόσιτο, αλλά απαραίτητο στόχο: να βοηθήσει να διορθωθούν οι προκαταλήψεις που έχει ο μέσος αναγνώστης, και μάλιστα ο μορφωμένος Έλληνας, σχετικά με τη γλώσσα.

Στο βιβλίο εξετάζεται βασικά η διάλεκτος που ονομάζεται Κοινή νεοελληνική (συντομογραφία: ΚΝΕ), που σήμερα τείνει να υποκαταστήσει όλες τις άλλες γεωγραφικές διαλέκτους (δές σχετικά σσ. 126-7). Επομένως όπου δέν αναφέρεται ρητά οτι παρουσιάζονται δεδομένα απο κάποιαν άλλη γεωγραφική διάλεκτο, εξυπακούεται οτι η αναφορά είναι στην Κοινή. Τόση ακρίβεια όμως δέ μπορούσε να επιτευχθεί σχετικά με τις κοινωνικές διαλέκτους (τα “κοινωνικόλεχτα”, δές σσ. 117-8, 121), γιατί για την ώρα ελάχιστη

κοινωνιογλωσσική έρευνα έχει γίνει στην Ελλάδα.

Σάν εγχειρίδιο το βιβλίο προορίζεται για όσους ενδιαφέρονται για την επιστημονική ανάλυση της νέας ελληνικής και τη σύγκρισή-της με άλλες γλώσσες, για νεοελληνιστές και κλασικούς φιλόλογους, για δασκάλους των νέων ελληνικών σε ξένους και ξένων γλωσσών σε Έλληνες. Παρόλο που συγκρίνει τα νέα ελληνικά με άλλες γλώσσες και επισημαίνει προβλήματα εκμάθησης, δέν πρόκειται για εγχειρίδιο διδασκαλίας ξένων γλωσσών. Μόνο προχωρημένοι σπουδαστές μιάς απο τις πέντε γλώσσες θα ήτανε σε θέση να το χρησιμοποιήσουν, ενώ φυσικά θα ήτανε χρήσιμο στο δάσκαλο.

Το βιβλίο έχει δύο μέρη, το πρώτο είναι το θεωρητικό και το δεύτερο οι ασκήσεις. Αποτελεί μέρος ευρύτερου έργου, που θα συνεχιστεί με ένα δεύτερο τόμο, όπου θα γίνεται φωνολογική ανάλυση και σύγκριση των ελληνικών με άλλες γλώσσες, και θα υπάρχει εισαγωγή στη μορφολογική ανάλυση.

Ο τόμος αυτός αποτελεί αναθεωρημένη έκδοση εγχειριδίου που πρωτοκυκλοφόρησε σε φωτοτυπημένη μορφή απο το 1981. Στην προκαταρκτική-του μορφή το εγχειρίδιο χρησιμοποιήθηκε σε μαθήματα στο Γερμανικό και στο Ιταλικό τμήμα του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Στην αναθεωρημένη μορφή έχουν ενσωματωθεί συμπεράσματα απο τη συζήτηση στην τάξη και την αξιολόγηση των εξετάσεων. Αυτό σημαίνει οτι οι φοιτητές που πέρασαν τα προηγούμενα χρόνια απο τα δύο τμήματα συμβάλανε στην οριστική διαμόρφωση του βιβλίου. Ιδιαίτερη χάρη οφείλεται σε 'κείνους τους φοιτητές –και δέν ήταν λίγοι– που έκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις και εποικοδομητική κριτική τόσο στο περιεχόμενο και στην παρουσίαση της θεωρίας, όσο και στα κρυμμένα προβλήματα που παρουσιάζουν πάντα οι ασκήσεις. Ο δεύτερος τόμος, που χρησιμοποιείται για διδασκαλία σε πιό προχωρημένο επίπεδο, κυκλοφορεί σε φωτοτυπημένη μορφή απο τον ίδιο εκδότη απο το 1982, και προχωρεί προς την οριστική-του διαμόρφωση με τη βοήθεια της κριτικής πολλών φοιτητών.

Ανάλυση της μητρικής γλώσσας και σύγκριση

Το σημαντικότερο κέρδος απο την επιστημονική εργασία είναι να καταλάβει ο σπουδαστής πως οι φυσικές γλώσσες αποτελούν οργανωμένα συστήματα (δές σσ. 62, 159, 163, 213), και σ' αυτή την ιδέα πρέπει να συνηθίσει απο την αρχή της ενασχόλησής-του με γλωσσικά θέματα. Η προσπάθεια να συλλάβει ο σπουδαστής τις συστηματικές αρχές που καθορίζουν τα επιμέρους γλωσσικά φαινόμενα οδηγεί στο να γίνουν αυτά κατανοητά και να εντυπωθούν στη μνήμη-του, ενώ αντίθετα η προσπάθεια για απομνημόνευση λεπτομερειών, ούτε στην κατανόηση των φαινομένων οδηγεί, ούτε και βοηθάει να συγκρατηθούν αυτές οι λεπτομέρειες.

Δύο είναι οι βασικές αρχές που πρέπει να ακολουθηθούν για να εξοικειωθεί ο επιστήμονας με τη γλωσσική ανάλυση: πρώτο, να αρχίσει την εξάσκηση με αντιμετώπιση της μητρικής-του γλώσσας, και δεύτερο, να συγκρίνει τη μητρική-του γλώσσα με άλλες. Οι δύο αυτές αρχές έχουνε σήμερα επικρατήσει στις επιστημονικά αναπτυγμένες χώρες, όχι όμως οπωσδήποτε και στην Ελλάδα.

Πρώτος στόχος της γλωσσικής ανάλυσης είναι να συνειδητοποιήσει ο σπουδαστής τα γλωσσικά φαινόμενα που τα ξέρει υποσυνείδητα. Προφανώς κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μόνο στη μητρική γλώσσα, ή σε δεύτερη γλώσσα που την ξέρει κανείς πολύ καλά, σχεδόν σά μητρική. Ξεκίνημα της γλωσσικής ανάλυσης με γλώσσα λίγο γνωστή, ακόμη χειρότερα με παλιές μορφές κάποιας γλώσσας ή με νεκρή γλώσσα, που γι' αυτές δέν είναι

πιά δυνατό ν' αποκτηθεί άμεση εμπειρία, όχι μόνον είναι ματαιοπονία, αλλά πολύ χειρότερα περιορίζει σε επιφανειακή απασχόληση, οδηγεί σε παρανόηση της δομής και της λειτουργίας των γλωσσών, και γενικά καταστρέφει στην αντίληψη του σπουδαστή την ιδέα του συστήματος (δές και σσ. 160 σχετικά με το σφαλερό τρόπο που συνήθως γίνεται στη χώρα-μας η ιστορική γλωσσική ανάλυση). Μόνο με σταθερό υπόβαθρο την ανάλυση της μητρικής ή μιάς σχεδόν μητρικής γλώσσας, οπου έχει αναπτυχτεί το γλωσσικό αισθητήριο και επιπλέον μπορούν να γίνουν παρατηρήσεις και πειράματα, μπορεί κανείς να επεκταθεί είτε χρονικά προς τις παλιότερες μορφές της γλώσσας, είτε τοπικά προς άλλες γλώσσες. Δυστυχώς σε πολλά πανεπιστημιακά τμήματα η μόνη γλωσσική εξάσκηση που προσφέρεται είναι, ανάλογα με το αντικείμενο σπουδών, η ανάλυση των αρχαίων ελληνικών και λατινικών ή μιάς νεότερης ξένης γλώσσας, χωρίς ούτε καν σύγκριση να γίνεται με τη μητρική.

Όμως η ανάλυση της μητρικής είναι δύσκολο εγχείρημα, και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι παρόλο που για τα πρώτα χρόνια της ζωής η ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας με ταυτόχρονη εσωτερικευση πρώτης γλώσσας είναι η κυριότερη απασχόληση του ανθρώπου, η γλώσσα εσωτερικεύεται και πρέπει να εσωτερικευτεί υποσυνείδητα, έτσι ώστε αργότερα δέν είναι δυνατό να θυμάται κανείς τα προβλήματα που αντιμετώπισε και τις στρατηγικές εκμάθησης που ακολούθησε. Άλλωστε και η εκμάθηση ξένης γλώσσας συνήθως αντίστοιχο στόχο πρέπει να έχει. Η υποσυνείδητη γνώση οδηγεί σε ψυχολογική ταύτιση, έτσι ώστε όλα στη μητρική γλώσσα μας φαίνονται αυτονόητα, και δέ σταματάμε να ρωτήσουμε «γιατί», ή άν μας δημιουργηθεί κάποιο ερώτημα, συχνά καταλήγουμε σε αστήριχτες υποθέσεις. Ο τυχαίος ομιλητής της γλώσσας βρίσκεται σε δύσκολη θέση, άν κάποιος, για παράδειγμα ένας ξένος, του ζητήσει εξήγηση για ένα γραμματικό φαινόμενο. Συνήθως απαντάει με αοριστίες, λέει ότι «έτσι είναι πίο φυσικό», ότι «αλλιώς δέν πάει στο στόμα», και διάφορα παρόμοια, ή κατεφεύγει σε φανταστικές υποθέσεις. Ασφαλώς αυτό που λέμε είναι «πίο φυσικό», το ερώτημα όμως είναι ποιοί γλωσσικοί κανόνες ενεργούν ώστε να το κάνουν να φαίνεται έτσι σε 'μάς. Άν μάλιστα ο ξένος επιμένει σε σαφή διατύπωση κανόνα, ο κοινός ομιλητής συχνά ενοχλείται, ή θεωρεί τον ξένο κουτό που δέ μπορεί να καταλάβει τέτοια «αυτονόητα» πράγματα. Στην καλύτερη περίπτωση καταφεύγει σε κάποια απο τις γραμματικές που κυκλοφορούν, και προσπαθεί να επαναλάβει μιάν απάντηση που νομίζει ότι βρήκε εκεί μέσα. (Δές γενικά σσ. 137, 145, 148.)

Επειδή στη μητρική γλώσσα τα πάντα τα θεωρούμε αυτονόητα, είναι ανάγκη να προχωρήσουμε σε σύγκριση με άλλες γλώσσες. Η σύγκριση βοηθάει να σπάσει η αντίληψη του αυτονόητου, ανοίγει καινούριες προοπτικές, έτσι ώστε πίο ανεπηρέαστα και πίο ουδέτερα μπορούμε να εντοπίσουμε και να αντιμετωπίσουμε προβλήματα της δικής-μας. Επιπλέον η σύγκριση κάνει κατανοητά τρία πράγματα: ότι υπάρχουν γενικές αρχές κοινές σε όλες τις γλώσσες (*“γλωσσικά καθολικά”*), ότι πέρα απο τις γενικές αρχές υπάρχουν επιμέρους κοινά στοιχεία που διακρίνουν ομάδες γλωσσών με παρόμοια χαρακτηριστικά, οπότε είναι δυνατό να ερευνηθεί σε ποιές ομάδες ταιριάζει η δική-μας, και τέλος ότι κάθε γλώσσα έχει και τα δικά-της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διακρίνουν απο όλες τις άλλες.

Ακριβώς επειδή οι γλώσσες υπακούν σε κοινές αρχές, μιά υπόθεση που κάνουμε σχετικά με τη δική-μας γλώσσα πρέπει να επαληθευτεί απο τη σύγκριση με άλλες, ή τουλάχιστο να φανεί πως δέν έρχεται σε αντίθεση προς τις γενικές αρχές των ανθρώπινων γλωσσών. Δηλαδή η εξάσκηση στη σύγκριση βοηθάει να αποκτήσουμε το αίσθημα για το

τί είναι πιθανό και τί είναι απίθανο σε κάθε γλώσσα, και να υποψιαστούμε άν τυχόν ένας κανόνας που υποθέτουμε είναι “αφύσικος”. Επιπλέον, η σύγκριση έχει το πραχτικό όφελος οτι βοηθάει στην εκμάθηση και διδασκαλία ξένων γλωσσών. (Δές και σσ. 90-92, 144, 149-150, 154-159.)

Στον τίτλο του βιβλίου αναφέρεται οτι πρόκειται για συγκριτική ανάλυση, ακριβώς επειδή γίνεται σύγκριση με άλλες γλώσσες. Δέ θα πρέπει να γίνει σύγχυση με τον παλιότερο όρο “ιστορικοσυγκριτική γραμματική”, που αναφέρεται κυρίως στην εξέταση της ιστορίας των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών (δές σσ. 165-167). Επίσης στον τίτλο αναφέρεται οτι πρόκειται για αντιπαραθετική ανάλυση, επειδή η σύγκριση αποβλέπει συγχρόνως στον πραχτικό σκοπό της αποτελεσματικότερης διδασκαλίας (μ’ αυτή την έννοια χρησιμοποιείται ο αγγλικός όρος *contrastive analysis*, στα γερμανικά *Kontrastivanalyse*, που στα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί σάν “αντιθετική” ή “αντιπαραθετική ανάλυση”).

Εκμάθηση ξένης γλώσσας – γλωσσική διδασκαλία

Ο ενήλικος σπουδαστής κατα την εκμάθηση ξένης γλώσσας υποσυνείδητα μεταφέρει κανόνες της δικής-του στην ξένη. Όστε είναι ωφέλιμο να συνειδητοποιήσουν τόσο ο δάσκαλος όσο και ο συγγραφέας διδαχτικών βιβλίων, και γενικότερα διδαχτικού υλικού, άν όχι και ο σπουδαστής, ποιές είναι οι διαφορές και ποιές οι ομοιότητες της ξένης γλώσσας με τη μητρική, καθώς και σε ποιές περιοχές οι ομοιότητες των δύο γλωσσών είναι παραπλανητικές. Έτσι μπορούν να προβλεφτούν γλωσσικές περιοχές που θα παρουσιάσουν ιδιαίτερα προβλήματα εκμάθησης, και προπαντός θα είναι δυνατό να ερμηνευτούν πολλά λάθη, και να βρεθεί τρόπος για τη διόρθωσή-τους. (Δές σσ. 94-5, 102-7, 157-159, 406-416).

Συχνά όμως παρατηρείται το φαινόμενο να ζητάνε απο έναν τυχαίο ομιλητή μιάς γλώσσας να τη διδάξει σε ξένους, με το σκεπτικό πως αφού πρόκειται για τη μητρική-του γλώσσα, θα μπορεί να γίνει δάσκαλος σ’ αυτή. Ένας τέτοιος συλλογισμός μοιάζει με την άποψη οτι όλοι οι άνθρωποι μπορούν να διδάξουν ψυχολογία, αφού όλοι έχουν συναισθήματα. Στην καλύτερη περίπτωση τα αποτελέσματα είναι φτωχικά, και ζημιωμένος βγαίνει ο σπουδαστής. Χωρίς εξάσκηση στη γραμματική ανάλυση, και γενικότερα στη μεθοδολογία της διδασκαλίας ξένων γλωσσών, δέν είναι δυνατό να διδάξει κανείς μιά γλώσσα με αποτελεσματικότητα, όσο καλά κι άν την ξέρει.

Ασφαλώς και για τη διδασκαλία της γραμματικής σε ομόγλωσσους –κάτι που προβλέπεται απο τα σχολικά προγράμματα των περισσότερων χωρών– θα έπρεπε οι μελλοντικοί δάσκαλοι να έχουν παρακολουθήσει στα πανεπιστήμια συστηματικά μαθήματα γραμματικής ανάλυσης της γλώσσας-τους. Τουλάχιστον όμως στην Ελλάδα η διδασκαλία της νεοελληνικής γραμματικής σε πανεπιστημιακό επίπεδο δέν είναι συνηθισμένο φαινόμενο. Συνήθως διδάσκεται μόνον «ιστορία» της γλώσσας, με τα βλαβερά αποτελέσματα που επισημάνθηκαν πιό πάνω. Πάντως τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί πρόοδος σ’ αυτόν τον τομέα.

Τέλος μιά τρίτη αρχή πρέπει να γίνει κατανοητή. Όπως θα φανεί απο την παρουσίαση των επιμέρους θεμάτων μέσα στο βιβλίο, ενώ η γραμματική ανάλυση είναι καταρχήν ενιαία, η εφαρμογή της γραμματικής ανάλυσης στη διδασκαλία είναι τελείως διαφορετική, ανάλογα με το σε ποιους απευθύνεται: άλλη προσέγγιση χρειάζεται για ομόγλωσσους, και άλλη για ξένους, προπαντός για αρχάριους. Ο ξένος σπουδαστής δέν ξέρει τη

γλώσσα, τώρα τη μαθαίνει για πρώτη φορά, και επομένως δέν είναι σε θέση να κάνει γραμματική ανάλυση· αλλά ούτε και στόχος-του είναι συνήθως η συστηματική γραμματική ανάλυση. Απ' την άλλη μεριά, ο ενήλικος ξένος έχει αναπτύξει την ικανότητα της λογικής παρουσίασης των ιδεών-του. Η θέση ενός μαθητή, είτε της μέσης είτε της κατώτερης εκπαίδευσης, είναι ακριβώς αντίθετη: αυτός δέ χρειάζεται να μάθει τη γλώσσα-του, την ξέρει –εκτός αν θέλουμε να του διδάξουμε κάποια διαφορετική διάλεχτο, ή ίσως λόγιας προέλευσης εξαιρέσεις. Χρειάζεται όμως να συνηθίσει στη λογική παρουσίαση των ιδεών-του, σε ευρύτερο γλωσσικό ρεπερτόριο, και ίσως στην επιστημονική ανάλυση της γλώσσας, αν το τελευταίο προβλέπεται απο το σχολικό πρόγραμμα (δές σσ. 100-103).

Γλωσσικές προκαταλήψεις

Αναφέρθηκε πίο πάνω πως ο μέσος άνθρωπος, ιδιαίτερα ο μορφωμένος, έχει πολλές προκαταλήψεις σχετικά με τη γλώσσα. Οι προκαταλήψεις αφορούν κάθε άποψη της γλώσσας. Παρουσιάζονται μέσα απο τον τρόπο που συνήθως ρωτάμε τί είναι «καλή» και τί είναι «κακή» γλώσσα, στο συνηθισμένο φαινόμενο να εκτιμάμε μιά γλώσσα και να υποτιμάμε μιάν άλλη, στο πώς βλέπουμε την αναφορά της γλώσσας προς τον εξωτερικό κόσμο, στο συμβολισμό της γλώσσας με τη γραφή. Ακόμη και σε επιστημονικά αναπτυγμένες χώρες υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν οτι γλώσσα και ορθογραφία είναι το ίδιο πράγμα. Συνηθισμένος παραλογισμός είναι επίσης πως ενώ σε άλλες επιστήμες, όπως η φυσική, η ιατρική, ή η κοινωνιολογία, δέν επιμένουμε πως είμαστε ειδικοί, αν δέν έχουμε ειδική προπαίδεια, σε θέματα γραμματικής ανάλυσης πιστεύουμε πως μπορούμε να έχουμε γνώμη και να αποφασίζουμε χωρίς να διαθέτουμε αυτή την ειδική προπαίδεια. Με μιά τέτοια αξίωση βέβαια αρνιόμαστε στη γραμματική ανάλυση το δικαίωμα να είναι επιστήμη. Μάλιστα μας ενοχλεί αν μας υποδειχτεί οτι για τη γλωσσική ανάλυση χρειάζεται η εφαρμογή αυστηρών επιστημονικών αρχών, ενώ δέ θα μας πείραζε αν π.χ. ένας βιοχημικός μας έλεγε οτι αν δέν έχουμε ειδικές γνώσεις βιοχημείας, καλύτερα να μήν επιμένουμε σε δικές-μας πρόχειρες ερμηνείες. Σε τέτοιες αξιώσεις σχετικά με τη γλωσσική ανάλυση οδηγούμαστε και απο το γεγονός οτι όλοι χρησιμοποιούμε τη γλώσσα σαν εργαλείο, ενώ σπάνια χρησιμοποιούμε τα αντικείμενα των άλλων επιστημών μ' αυτό τον τρόπο.

Οι προκαταλήψεις σε γλωσσικά θέματα είναι πίο δύσκολο να διορθωθούν απο ότι σε άλλες επιστήμες. Ίσως αυτό οφείλεται στο γεγονός οτι στους άλλους τομείς της ανθρωπίνης δραστηριότητας χρησιμοποιούμε γλώσσα για να αναφερθούμε σε κάτι διαφορετικό, ενώ στη γλωσσολογία χρησιμοποιούμε γλώσσα για να αναφερθούμε στην ίδια τη γλώσσα· δηλαδή μέσο και αντικείμενο της έρευνας δέν είναι εύκολο να διακριθούν. Επίσης πολλές προκαταλήψεις μας εντυπώνονται απο σφαλερή σχολική διδασκαλία, καθώς και απο τις λογής λογής παραδοξότητες που κάθε τόσο διακηρύσσουν διάφοροι αυτόκλητοι γλωσσονομοθέτες. Το κακό είναι οτι πολύ σπάνια επιστήμονες γλωσσολόγοι ενδιαφέρονται να διαφωτίσουν το κοινό σχετικά με τις διάφορες προκαταλήψεις.

Για τους παραπάνω λόγους οι πλάνες σχετικά με το αντικείμενο της γραμματικής ανάλυσης είναι περισσότερες και πίο βαθειά ριζωμένες απ' ότι οι πλάνες σχετικά με το αντικείμενο άλλων επιστημών. Με μιά γλωσσική προκατάληψη δεσμευόμαστε ψυχολογικά πολύ περισσότερα απο ότι θα δεσμευόμαστε με μιά σφαλερή αστρονομική αντίληψη,

ή με μιά σφαλερή ερμηνεία ενός νόμου. Επομένως χρειάζεται πιά αποφασιστική και πιά συστηματική προσπάθεια, άν θέλει κανείς να απαλλαγεί απο γλωσσικές προκαταλήψεις, και μάλιστα να απαλλαγεί όχι μόνο λογικά, αλλά και ψυχολογικά.

Ένας βασικός σκοπός είναι να θεραπευτεί κανείς απο τη βασικότερη προκατάληψη των μορφωμένων: να πιστεύουν πως οι ίδιοι ξέρουν τους γλωσσικούς κανόνες, και πως οι λιγότερο μορφωμένοι δέν τους ξέρουν, «επειδή είναι αγράμματοι». Η προκατάληψη αυτή ξεκινάει απο έλλειψη σεβασμού προς τον απλό άνθρωπο. Αλλά με τέτοια προκατάληψη αξιόλογη γλωσσική έρευνα δέ μπορεί να γίνει.

Ειδικά ισχυρές είναι οι γλωσσικές προκαταλήψεις στην Ελλάδα. Η χώρα-μας δέν έχει ακόμη να παρουσιάσει αρκετή επιστημονική ανάπτυξη, και επιπλέον τη βάρυνη για πολλές δεκαετίες και τη βαραινεί ακόμα η καθαρευουσιάνικη νοοτροπία. Ασφαλώς οι δύο καταστάσεις δέν είναι άσχετες μεταξύ-τους, αντίθετα η μία ενισχύει την άλλη (δές σσ. 178, 220-223, 228). Αποτέλεσμα είναι οτι η επιστημονική ανάλυση της νέας ελληνικής έχει παραμεληθεί σε σύγκριση με την επιστημονική ανάλυση άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών, και συχνά, όταν γίνεται, στηρίζεται σε σφαλερές βάσεις. Είναι χαρακτηριστικό οτι πολλές απο τις αξιολογότερες μελέτες για τα νέα ελληνικά έχουν γίνει απο ξένους, ή απο Έλληνες που σπούδασαν και ίσως παραμένουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Έτσι και το μάθημα της γραμματικής της νέας ελληνικής διδάσκεται στην κατώτερη και στη μέση εκπαίδευση μόνο εμπειρικά, στην ανώτερη εκπαίδευση σπάνια.

Επιστημονική εξάσκηση

Ο μόνος τρόπος για να εξοικειωθεί κανείς με οποιαδήποτε επιστήμη, όπως και με κάθε τέχνη, είναι να δουλέψει μέσα στα προβλήματα-της. Ένα επιστημονικό εγχειρίδιο πρέπει να παρουσιάζει τις σχετικά πρόσφατες επιστημονικές αρχές που γίνονται γενικά δεχτές. Πρέπει επίσης να παρουσιάζει τα προβλήματα στην αρχή τεχνητά απλουστευμένα, και στη συνέχεια πιά περίπλοκα, με τρόπο ώστε η λύση ενός προβλήματος να οδηγεί σε καινούριες διαπιστώσεις και σε καινούρια ερωτήματα. Πάνω σ' αυτή τη διαδικασία πρέπει να στηρίζεται η παρουσίαση της σύγχρονης θεωρίας.

Σε χώρες όμως με μικρή επιστημονική παράδοση συχνά συμβαινεί να διδάσκεται η θεωρία, ή και η ιστορία των θεωριών, οι σπουδαστές αποδέχονται το υλικό παθητικά, ίσως προσπαθούν να το απομνημονεύσουν, ενώ η εξάσκηση και η ενεργητική αντιμετώπιση των προβλημάτων αφήνεται για αργότερα και συνήθως δέ γίνεται ποτέ.

Ο χρήστης τούτου του βιβλίου θα πρέπει να συνηθίσει απο την αρχή παράλληλα με κάθε θεωρητικό κεφάλαιο να εργάζεται με τις ασκήσεις απο το δεύτερο μέρος. Η παρουσίαση της ύλης προϋποθέτει την ενεργή συμμετοχή του αναγνώστη. Χωρίς αυτή την ενεργή συμμετοχή ούτε θα μπορέσει να καταλάβει για τί πράγμα γίνεται λόγος, ούτε φυσικά θα είναι δυνατό να μάθει και να θυμάται τα ποικίλα δεδομένα που δίνονται στο θεωρητικό μέρος. Οι ασκήσεις συμπληρώνουν, εμβαθύνουν και επεξεργάζονται τη θεωρία και ορισμένες απόψεις παρουσιάζονται μόνον έμμεσα στις ασκήσεις. Στις λίγες περιπτώσεις οπου η απάντηση σε μιά άσκηση δέ μπορεί να είναι μονοσήμαντη, έχει δοθεί η λύση, με υπόδειξη οτι και άλλες απαντήσεις είναι δυνατές, ανάλογα με τους σκοπούς της ανάλυσης. Ο σπουδαστής, οργανώνοντας τις γνώσεις και τη φαντασία-του, θα πρέπει να μπορέσει σύντομα να κατασκευάζει και ο ίδιος παρόμοιες ασκήσεις.

Ασφαλώς το βάρος βρίσκεται στην αντιμετώπιση της νέας ελληνικής. Εφόσον όμως

για πετυχημένη αντιμετώπιση και κατανόηση των γλωσσικών προβλημάτων χρειάζεται εμπειρία και με άλλες γλώσσες, δίνονται αρκετά προβλήματα από γλώσσες σχετικά γνωστές, και μερικά από γλώσσες μάλλον άγνωστες στους περισσότερους αναγνώστες. Και οι τρεις διαφορετικές προσβάσεις χρειάζονται, γιατί η κάθε μία επιτρέπει την αντιμετώπιση του αντικείμενου από διαφορετική προοπτική. Φυσικά όσο λιγότερο γνωστή προϋποθέεται μία γλώσσα, τόσο απλούστερα διατυπωμένο είναι το πρόβλημα. Σε όσες περιπτώσεις η άσκηση προϋποθέτει πραγματική γνώση της συγκεκριμένης γλώσσας, έχει σημειωθεί αυτό στο περιθώριο. Η παρουσίαση περισσότερων προβλημάτων από τις τέσσερις σχετικά γνωστές γλώσσες έχει τον επιπλέον πρακτικό σκοπό της συστηματικότερης αντιμετώπισης των ξένων γλωσσών που ενδιαφέρουν περισσότερο στην Ελλάδα. Προσφέρεται ευρύ φάσμα σύγκρισης, απ' όπου ο κάθε αναγνώστης θα διαλέξει να επιμείνει στις γλώσσες που τον ενδιαφέρουν ιδιαίτερα· θα έχει όμως σημαντικό κέρδος, αν αποκτήσει μία γενική εικόνα και των υπόλοιπων. Πάντως η ικανοποιητική γνώση τουλάχιστο μιάς δεύτερης γλώσσας θα είναι χρήσιμη.

Σε ιδεώδη περίπτωση οι σπουδαστές σε μικρές ομάδες θα συζητήσουν τη θεωρία και τις ασκήσεις με δάσκαλο έμπειρο στη φωνητική και φωνολογική ανάλυση των πέντε γλωσσών. Επειδή όμως οι ιδεώδεις περιπτώσεις είναι συνήθως σπάνιες, καταβλήθηκε προσπάθεια τα διάφορα θέματα να παρουσιάζονται με αρκετά αναλυτικό και οργανωμένο, και όσο γινόταν πιο απλό τρόπο, ώστε στην ανάγκη να μπορεί κανείς να επεξεργαστεί το υλικό μόνος-του.

Άλλες προϋποθέσεις δέ γίνονται. Δηλαδή τόσο στην παρουσίαση της θεωρίας όσο και στη διαμόρφωση των ασκήσεων δέ μπήκε σαν προϋπόθεση πως ο αναγνώστης «ξέρει γραμματική από το σχολείο». Αντίθετα, πάρθηκε σά βάση πως ο σημερινός μορφωμένος φέρνει μαζί-του λίγες χρήσιμες γραμματικές γνώσεις και πολλές παρανοήσεις.

Επιστημονική ορολογία

Για να βοηθηθεί ο αναγνώστης να πλησιάσει την ξένη βιβλιογραφία, στα διάφορα κεφάλαια του βιβλίου δίνεται η αντιστοιχία των επιστημονικών όρων ανάμεσα στα ελληνικά και στις ξένες γλώσσες. Σε γενικούς πίνακες υπάρχει συστηματική αντιστοιχία του ελληνικού όρου με τους όρους των άλλων τεσσάρων ευρωπαϊκών γλωσσών. Αλλιώς, επειδή συχνά στις δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες οι όροι είναι περίπου όμοιοι, ο όρος δίνεται μόνο στα αγγλικά, όπου σήμερα υπάρχει η πλουσιότερη γλωσσολογική βιβλιογραφία. Η μορφή του όρου στη μία γλώσσα θα βοηθήσει τον αναγνώστη να τον αναγνωρίσει και σε μία άλλη. Στα γερμανικά μερικές φορές ένας όρος μπορεί να έχει και λατινογενή και μεταφρασμένη μορφή· π.χ. “*Frikativa*” και “*Reibelaute*”. Σε λίγες περιπτώσεις όπου ένας όρος έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με την επιστημονική παράδοση της συγκεκριμένης γλώσσας δίνεται σ' αυτή τη γλώσσα και όχι στα αγγλικά· π.χ. “*l'arbitraire du signe*” στα γαλλικά, ή “*Attizismus*” στα γερμανικά.

Στις επιστήμες υπάρχει πάντα πρόβλημα ορολογίας, γιατί σ' αυτή τη γνωστική περιοχή προβάλλει η απαίτηση μονοσήμαντης ορολογίας, κάτι που δεν ισχύει για την κοινή γλώσσα (δές σελ. 58). Όμως ούτε στις επιστήμες παρατηρείται μονοσήμαντη και λογική ορολογία. Μόνο στη χημεία, τόσο εξαιτίας του είδους του αντικείμενου-της και της σχετικά πρόσφατης δημιουργίας-της όσο και εξαιτίας της επιμονής του μεγάλου χημικού Lavoisier, υπάρχει λογική ορολογία. Το πρόβλημα είναι πιο έντονο στα ελληνικά, ιδιαίτε-

ρα στις κοινωνικές επιστήμες. Γιανα γίνει κατανοητό το πρόβλημα στο σύνολό-του πρέπει να επισημανθούν οι παρακάτω παράγοντες:

1) Οι επιστημονικοί όροι αλλάζουν περιεχόμενο πίο γρήγορα απο ότι οι άλλες λέξεις, επειδή αλλάζουν και οι επιστημονικές αντιλήψεις. Ο όρος “*γραμματική*” δέ σημαίνει πιά ‘απασχόληση με τα γράμματα του αλφάβητου’, όπως όταν πρωτοδημιουργήθηκε στην Αρχαιότητα. Αλλά και νεότεροι όροι έχουν κίολας αλλάξει αναφορά. Ο όρος “*φώνημα*” δέν έχει το ίδιο περιεχόμενο που είχε όταν πρωτοδημιουργήθηκε πριν έναν αιώνα. Συχνά συναντάμε παράλληλους όρους παλιότερους και νεότερους, για την ίδια περίπου έννοια. Για παράδειγμα, σύμφωνα όπως τα ‘*π μ τ ν κ γκ*’ παλιότερα ονομάζονταν “*έγκροτα*”, αργότερα “*στιγμακά*”, σήμερα “*κλειστά*” (δές σελ. 283). Ο λόγος της δημιουργίας καινούριων όρων είναι η διαπίστωση νέων ιδιοτήτων, που δέν αποδίδονταν σωστά με τον παλιότερο όρο.

Ακόμα, οι διαφορετικοί όροι μπορεί να δηλώνουν διαφορετική αντιμετώπιση ενός θέματος απο διαφορετικές γλωσσολογικές σχολές, και αντίστροφα ο ίδιος όρος μπορεί να χρησιμοποιείται με διαφορετική έννοια απο διάφορες σχολές. Τα “*ουρανικά*” σύμφωνα της παλιότερης φωνολογίας χαρακτηρίζονται απο τη νεότερη “*γενετική*” σχολή [-πίσω]. Ο όρος “*αλλόμορφο*” έχει άλλη χρήση στη νεότερη γενετική σχολή, και άλλη στην παλιότερη “*δομική*” (ή “*στρουκτουραλιστική*”) σχολή (δές σελ. 75). Ο όρος “*παράγωγη*” (derivation) στη γενετική φωνολογία δέ δηλώνει το συνδυασμό λεξιλογικών στοιχείων για δημιουργία καινούριας λέξης, όπως στην κλασική γραμματική (δές σσ. 138, 139).

Επίσης παρουσιάζεται μεταφορά όρων απο μιάν επιστήμη σε μιάν άλλη. Ο όρος “*συγκρητισμός*” πέρασε απο την πολιτική θεωρία κατα την αρχαιότητα στην ιστορία των θρησκειών και απο ‘κεί στη γραμματική θεωρία (δές σελ. 85), οι όροι “*γενετική*” φωνολογία και “*παράγωγη*” μέσα στη θεωρία της γενετικής σχολής είναι δανεισμένοι απο τα μαθηματικά (δές σσ. 141, 149). Ώστε όχι μόνο πρέπει να συμβουλευεται κανείς λεξικά επιστημονικών όρων, αλλά πολλές φορές και παλιότερα λεξικά, ή λεξικά συγκεκριμένων επιστημονικών σχολών.

2) Είναι πιθανό κατα την πρώτη δημιουργία-του ο όρος να μίν ήταν απόλυτα πετυχημένος. Οι ελληνιστικοί όροι “*μέσα σύμφωνα*” (για τα ηχηρά σύμφωνα) και “*άφωνα σύμφωνα*” (για όλα τα κλειστά, είτε ηχηρά είτε άηχα) δείχνουν έλλειψη κατανόησης των φαινομένων και φυσικά δέν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Δυστυχώς οι παραπλανητικοί αυτοί όροι χρησιμοποιούνται ακόμη σε εργασίες παραδοσιακού τύπου (δές και σελ. 328). Ο επίσης ελληνιστικός όρος “*αόριστος*” αναφέρεται σε πράξη λιγότερο «αόριστη» απο ότι οι άλλοι τύποι του ρήματος.

Μπορεί κατα την πρώτη δημιουργία-του ο όρος να μίν ήτανε μακριά απο την πραγματικότητα, στο μεταξύ όμως άλλαξε η γλωσσική κατάσταση χωρίς να αλλάξει και ο όρος. Ο σημερινός “*υπερσυντέλικος*” που δηλώνει το προτερόχρονο, δέν έχει σχέση με τον αρχαίο “*υπερσυντέλικο*”, που δήλωνε οτι τα αποτελέσματα μιάς πράξης διαρκούσαν στο παρελθόν.

3) Υπάρχουν όροι δημιουργημένοι στα αρχαία ελληνικά ή στην ελληνιστική κοινή, και όροι δημιουργημένοι κατα τη νεότερη εποχή στα νεολατινικά ή στις νεότερες ευρωπαϊκές γλώσσες με βάση αρχαία ελληνικά λεξικά στοιχεία. Και οι δύο ομάδες έρχονται απο τις νεότερες ευρωπαϊκές γλώσσες στα νέα ελληνικά. Συχνά οι όροι αυτοί, προπαντός της δεύτερης κατηγορίας, δέν ανταποκρίνονται απο ετυμολογική άποψη στο περιεχόμενό-τους (δές και σελ. 60). Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε πίο πάνω, απο την πρώτη δημιουργία-τους στις ευρωπαϊκές γλώσσες μπορεί να έχουν αλλάξει περιεχόμενο.

Για τους ξένους επιστήμονες, ιδιαίτερα όσους δέν έχουνε σπουδάσει αρχαία ελληνικά, το πρόβλημα δέν είναι σοβαρό, γιατί συνήθως δέν ξέρουν απο τη γλώσσα-τους συγγενικές λέξεις που να τους οδηγούν σε διαφορετική ερμηνεία. Ο Έλληνας αναγνώστης όμως πρέπει να είναι επιφυλαχτικός προκειμένου να συμπεράνει για τη σημασία ενός όρου απο την ετυμολογία-του. Για παράδειγμα, στη διάκριση: “*φωνήματα – αλλόφωνα*” φυσικό είναι ο Έλληνας να υποθέτει πως τα “*αλλόφωνα*” δηλώνουν «άλλα, άσχετα μεταξύ-τους πράγματα», και επομένως οτι τα “*φωνήματα*” θα δηλώνουν «όχι άλλα, άρα τα ίδια πράγματα». Στην πραγματικότητα όμως η αναφορά των δύο όρων είναι ακριβώς αντίστροφη (δές και σελ. 449).

4) Όταν ένας όρος δέν περνάει σε μιά καινούρια γλώσσα σάν απευθείας δάνειο, αλλά μεταφράζεται (“*μεταφραστικό δάνειο*”, δές σσ. 60-61), είναι πιθανό να γίνει λάθος στην απόδοση. Περίφημο είναι το παράδειγμα της απόδοσης του όρου “*αιτιατική*” στα λατινικά σάν “*accusativus*”. Στα αρχαία ελληνικά υπήρχαν οι λέξεις *αίτιον* και *αίτία* με δύο διαφορετικές σημασίες: ‘ο λόγος που συμβαίνει κάτι’, και ‘κα-

τηγορία'. Με βάση την πρώτη σημασία ο Αριστοτέλης δημιούργησε τον αντίθετο όρο *αἰτιατόν*, για να δηλώσει το αποτέλεσμα της ενέργειας. Με βάση αυτόν τον όρο οι Στωικοί δημιούργησαν το γραμματικό όρο "*αἰτιατική πᾶσις*". Κατά τη μετάφραση στα λατινικά επιλέχθηκε σφαλικά η δεύτερη σημασία των αρχικών λέξεων, δηλαδή η σημασία: 'κατηγορία', και έτσι κατασκευάστηκε ο όρος "*accusativus*", αντί π.χ. "*causativus*" ή ακόμη πιο σωστά "*effectivus*".

Εξαιτίας της καθαρεύουσας τα σφαλικά μεταφραστικά δάνεια στα νέα ελληνικά είναι πολλά (δές σελ. 203). Ο καθορισμός του Saussure: "*l'arbitraire du signe*" μεταφράστηκε: "*το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου*" (δές σελ. 40). Η απόδοση είναι παραπλανητική και στα δύο συστατικά-της. Η γαλλική λέξη "*arbitraire*" έχει διπλή σημασία, και ουδέτερη και κακή· σ' αυτό αντιστοιχεί με την αρχαία λέξη *αὐθαίρετος*. Προφανώς ο Saussure χρησιμοποίησε τον όρο στην ουδέτερη σημασία. Στα νέα ελληνικά όμως η λέξη *αυθαίρετος* έχει μόνο κακή, δέν έχει διπλή σημασία. Παρόμοια για το γαλλικό όρο "*signe*" χρησιμοποιήθηκε η αρχαία σημασία της λέξης "*σημείον*", αντί π.χ. για το νεοελληνικό *σημάδι* (στην έννοια του χαρακτηριστικού). Οι καθαρευουσιάνοι νόμιζαν πως απευθύνονται σε αρχαίους και όχι σε νεότερους Έλληνες.

Ο αγγλικός όρος "*native speaker*" που δηλώνει τον ομιλητή που έχει μάθει «απο τη γέννησή-του» κάποια γλώσσα, μεταφράστηκε στα ελληνικά με τον κακόγουστο, παραπλανητικό, και αστείο όρο: "*ιθαγενής ομιλητής*". Με λίγη περισσότερη φαντασία και προσοχή στη νεοελληνική σημασιολογία θα μπορούσε να είχε δημιουργηθεί ένας όρος όπως: "ομιλητής της μητρικής γλώσσας" (σύγκρ. γερμανικά: *muttersprachlicher Sprecher*), ή "*φυσικός ομιλητής*" (δές σελ. 100). Ίσως οι όροι αυτοί δέν αποδίδουν ακριβώς αυτό που εννοούμε, αλλά τουλάχιστο δέν είναι αστείοι και παραπλανητικοί.

Σάν υπεράσπιση της παραπλανητικής ορολογίας φέρνεται το επιχείρημα πως αυτή απευθύνεται σε ειδικούς που τελικά θ' αναγκαστούν να μάθουν τους όρους με τη διεθνή αντιστοιχία-τους, έστω κι αν έρχονται σε αντίθεση προς τους σημασιολογικούς κανόνες της γλώσσας. Αυτό το επιχείρημα στηρίζεται στη σιωπηρή προϋπόθεση πως πέρα απο τους λίγους προνομιούχους «ειδικούς», οι υπόλοιποι άνθρωποι δέ χρειάζονται να καταλαβαίνουν τέτοια πράγματα. Και επιπλέον δημιουργείται το δικαιολογημένο ερώτημα, αν οι όροι προορίζονται μόνο για ειδικούς, τότε γιατί να μεταφραστούν;

5) Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα στην Ελλάδα είναι άλλο. Ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες η λόγια παράδοση έχει περίπου απαγορεύσει τη δυνατότητα να χρησιμοποιούνται λατινογενή δάνεια. Στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες υπάρχει η δυνατότητα να κατασκευάζονται επιστημονικοί όροι με στοιχεία της ίδιας γλώσσας, να παίρνονται σά δάνεια απο άλλη νεότερη γλώσσα, να παίρνονται σά δάνεια απο τα αρχαία ελληνικά, τα λατινικά, και τα νεολατινικά και ακόμη να κατασκευάζονται με βάση αρχαία ελληνικά και λατινικά λεξικά στοιχεία μέσα στην παράδοση της διεθνούς επιστημονικής ορολογίας. Στα ελληνικά τέτοιες δυνατότητες είναι πολύ περιορισμένες, σχεδόν μοναδική πηγή δημιουργίας όρων είναι τα αρχαία ελληνικά. Έτσι λείπουν απαραίτητα συνώνυμα, διαφορετικές έννοιες συμπίπτουν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση (δές και σελ. 138).

Για παράδειγμα, στα αγγλικά για τις λειτουργίες του ρήματος χρησιμοποιούνται δύο διαφορετικοί όροι; "*time / tense*" ο πρώτος παλιά αγγλική λέξη, ο δεύτερος απο τα γαλλικά (με αρχική προέλευση τα λατινικά), ενώ στα ελληνικά με το μοναδικό όρο: "*χρόνος*" δέ φαίνεται η βασική διαφορά των δύο λειτουργιών. Ο όρος "*dictionary*" δηλώνει το χρησιμικό λεξικό, ο όρος "*lexicon*" δηλώνει το θεωρητικό, νοητικό «λεξικό» που εσωτερικεύουν οι ομιλητές: στα ελληνικά αναγκαζόμαστε να καταφύγουμε στις προηγούμενες περιφράσεις. Σε άλλες γλώσσες, για τη γνώση δύο φυσικών γλωσσών και για τη διγλωσσία χρησιμοποιούνται διαφορετικοί όροι, ο ένας παρμένος απο τα λατινικά, ο άλλος στηριγμένος σε αρχαία ελληνικά λεξικά στοιχεία (γαλλ. *diglossie* < αρχ. δι- + *γλῶσσ(α)* -ie = -ία)· π.χ. στα αγγλικά: "*bilingualism / diglossia*", στα ελληνικά όμως η διάκριση δέν είναι εύκολη (δές σελ. 173). Παράδειγμα απο άλλη κοινωνική επιστήμη: Στα αγγλικά χρησιμοποιούνται δύο διαφορετικοί όροι, και πάλι αντίστοιχα απο τα λατινικά και τα ελληνικά: "*national / ethnic*", που δηλώνουν διαφορετικές έννοιες. Στα ελληνικά υπάρχει μόνον ένας όρος: "*εθνικός*", έτσι ώστε δέ μπορεί να γίνει διάκριση, γιαυτό και πρόσφατα παρατηρείται προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί ο όρος *εθνοτικός*, στηριγμένος στον παλιότερο όρο *μειονοτικός*.

6) Τέλος είναι δυνατό ένας όρος να μὴν έχει μπει ακόμη στα ελληνικά. Για παράδειγμα, ο γενικός όρος "*clitics*", παρόλο που στηρίζεται στα αρχαία ελληνικά, δέν είναι ακόμη γνωστός στην Ελλάδα, ενώ χρησιμοποιούνται οι συγγενικοί επιμέρους όροι: "*προκλιτικά – εγκλιτικά*" (δές σελ. 523).

Γλωσσική μορφή του βιβλίου

Η Κοινή νεοελληνική, και ιδιαίτερα η κοινωνική διάλεκτος που ονομάζεται “ιδίωμα των μορφωμένων”, έχει έντονες επιδράσεις από την καθαρεύουσα. Μετά την επίσημη κατάργηση της καθαρεύουσας το 1976 και το 1977 άρχισαν να μειώνονται αισθητά οι καθαρευουσιάνικες επιδράσεις, με αποτέλεσμα η γλώσσα να ξαναβρίσκει την εσωτερική-της συνοχή, και να ξαναμπαίνει στη φυσιολογική ιστορική εξέλιξή-της. Αλλιώς διατυπωμένο το ίδιο πράγμα σημαίνει ότι οι γλωσσικοί κανόνες αποχτούν και πάλι ευρύτερη ισχύ, δηλαδή ξαναγίνονται “κανόνες”. Οι αλλαγές γίνονται αυτή τη στιγμή σχετικά γρήγορα, επειδή είναι ανάγκη να αποβληθεί ένας μεγάλος αριθμός από καθαρευουσιάνικες εξαιρέσεις. Όπως είναι φυσικό, πολλοί μορφωμένοι, ακόμα και δημοτικιστές, προπαντός από την παλιότερη γενιά, δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν αυτή την εξέλιξη και δυσανασχετούν, γιατί χρόνια παράλογης εκπαίδευσης και γενικά σχιζοφρενικής γλωσσικής πολιτικής τους συνήθισαν να δέχονται αδιαμαρτύρητα τις ανωμαλίες που προκάλεσε στο σύστημα η καθαρεύουσα, και τώρα, είτε από προκατάληψη είτε από αδράνεια, δέν τους είναι εύκολο να επιστρέψουν στους κανόνες. Όμως μιά ευρύτερη θεώρηση του θέματος θα οδηγήσει στο συμπέρασμα πως όσο πιο γρήγορα συντελεστεί αυτή η διαδικασία της αλλαγής από την γλωσσική αναρχία προς τους κανόνες, τόσο μεγαλύτερο θα είναι και το γλωσσικό και το κοινωνικό κέρδος. (Δές σχετικά σσ. 128-129, 216-220).

Η γλώσσα τούτου του βιβλίου προσπαθεί να εφαρμόσει τους κανόνες της νέας ελληνικής, δηλαδή προσπαθεί να βρίσκεται πιο κοντά προς τη λαϊκή μορφή-της, με τρόπο αρκετά πιο αυστηρό από ότι δέχεται αυτή τη στιγμή η πλειοψηφία των μορφωμένων, δέν προσπαθεί όμως να πετύχει απόλυτη συνέπεια (παλιότερα θα έλεγαν: δέν προσπαθεί να γίνει “ψυχαρική”), για να μην ενοχληθούν πολύ οι πιο παραδοσιακοί αναγνώστες. Για παράδειγμα, παραμένουν αρκετά συμφωνικά συμπλέγματα του τύπου: 'φθ χθ κτ', ενώ πιο αυστηρή εφαρμογή των φωνολογικών κανόνων της νέας ελληνικής θα επέτρεπε μόνο: 'φτ χτ', παρουσιάζονται όμως σε λιγότερες λέξεις από ότι π.χ. συμβαίνει αυτή τη στιγμή στη γλώσσα των εφημερίδων. Παρόμοια ισχύουν για μερικές εσωτερικές αυξήσεις ('επέτρεπε'), ή για μετακινήσεις τόνου στη γενική ουσιαστικών που σ' αυτό το θέμα κυμαίνονται.

Ο συγγραφέας με λύπη-του αναγκάζεται να κάνει σήμερα παραχωρήσεις προς τις γλωσσικές προκαταλήψεις και τις κακές γλωσσικές συνήθειες πολλών μορφωμένων, γιατί έχει τη γνώμη πως με τη σημερινή εξέλιξη είναι πιθανό σε μερικά χρόνια η γλώσσα του βιβλίου να θεωρηθεί υπερβολικά “συντηρητική”, δηλαδή να καταδικαστεί σαν υπερβολικά επηρεασμένη από την καθαρεύουσα (δές και σελ. 220).

Ορθογραφική μορφή

Σχετικά με την ορθογραφία πρέπει να γίνει κατανοητό πως υπάρχουν λάθη που αλλοιώνουν το νόημα, και λάθη που δέν είναι σύμφωνα με κάποιους «ορθογραφικούς κανόνες». Προφανώς τα λάθη της πρώτης κατηγορίας είναι σοβαρά, τα άλλα χρησιμεύουν μόνο για να διακρίνουν «μορφωμένους» από «αμόρφωτους» (δές γενικά τα Κεφ. 2 & 15).

Για παράδειγμα, αν οι λέξεις 'κοντά, αντί' γραφτούν 'κοντά, αντι', είδος λάθους που κάνουν συχνά είτε Έλληνες είτε ξένοι που αρχίζουν να μαθαίνουν γραφή στα ελληνικά, το πρόβλημα είναι σοβαρό. Αν αντίθετα γραφτούν «ανορθόγραφα»: 'κωντά, αφτί', πάλι οι ίδιες λέξεις μένουν. Η ορθογραφία του δεύτερου είδους άλλωστε ακολουθεί μόδες, και συχνά αλλάζει, τόσο απο τους καθαρευουσιάνους όσο και απο τους δημοτικιστές. Είναι ενδεικτικό πως ειδικά για τη δεύτερη λέξη πολλοί επιστήμονες, ανάμεσά τους και ο συγγραφέας, πιστεύουν πως απο καθαρά ετυμολογική άποψη περισσότερο δικαιολογημένη είναι η γραφή 'αφτί'. Διαφορετικές γραφές όπως: 'Παπαδάκης / Παπαδάκις, φτιάνω / φτειάνω, καινούριος / καινούργιος, γιανα / για να' ενοχλούν, μόνον αν μας μπει στο μυαλό η βλαβερή ιδέα πως η ορθογραφία είναι κάτι ιερό και αναλλοίωτο. Αν θέλουμε να έχουμε ιστορική ορθογραφία, τότε πρέπει να είμαστε τουλάχιστον ανεκτικοί, και να καταλάβουμε οτι στη γλώσσα υπάρχουν πολύ πιο σημαντικά πράγματα. Δυστυχώς υπάρχουν ακόμη δάσκαλοι, που το μάθημα της γραμματικής το υποβιβάζουν σε διδασκαλία της ορθογραφίας.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά φαίνεται ο παραλογισμός των ορθογραφικών κανόνων στον ορθογραφικό συλλαβισμό, δηλαδή στο χώρισμα των λέξεων στο τέλος της αράδας. Παλιότερα χώριζαν τα συμφωνικά συμπλέγματα: 'μ-π, ν-τ, γ-κ' ενώ δέ χώριζαν τα: 'γ-μ, κ-μ'. Σήμερα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Και τότε και τώρα η απόφαση δέν πάρηκε με βάση το πραγματικό χώρισμα των λέξεων στην προφορά, γιατί η πραγματική προφορά πολύ σπάνια απασχολεί όσους νομοθετούν σχετικά με την ορθογραφία. Χτυπητό παράδειγμα είναι το χώρισμα των διπλογραμμένων συμφώνων· π.χ. 'γραμ-μή' σά να προφέραμε διπλά σύμφωνα στην Κοινή νεοελληνική. Η χειρότερη προκατάληψη είναι που πολλοί πιστεύουν πως ο ορθογραφικός συλλαβισμός έχει σχέση με τον τρόπο γραφής κατα την αρχαιότητα. Σε τούτο το βιβλίο οι στοιχειοθέτες είχαν οδηγίες να κανονίζουν τον ορθογραφικό συλλαβισμό διάφορων συμφωνικών συμπλεγμάτων ανάλογα με τις ανάγκες του δεξιού περιθωρίου. Έτσι νομίζω οτι εφάρμοσαν, άνκαι χωρίς να το ξέρουν, αρχαία ελληνική πραχτική. Άλλωστε το πρόβλημα του πώς χωριζότανε παλιότερα ή πώς χωρίζεται σήμερα μιά λέξη όπως 'Άγγλος' ('Άγ-γλος, Άγγ-λος'), ή 'αγγείο' ('α-γγείο, αγ-γείο'), ή 'εγκρατής' ('ε-γκρατής, εγ-κρατής') είναι κάτι που θάπρεπε να αφήνει αδιάφορο κάθε λογικό άνθρωπο (δές γενικά το Κεφ. 2).

Τα λάθη όμως που αλλοιώνουν το νόημα, τα παραπλανητικά λάθη είναι σοβαρά, γιατί μπορεί να δημιουργήσουν ακατανόητο κείμενο, ή ακόμα χειρότερα κείμενο με διαφορετική σημασία. Δυστυχώς τέτοια λάθη γίνονται στην ελληνική γραφή, και μάλιστα επίσημα θεσμοθετημένα. Η χειρότερη περίπτωση είναι το ορθογραφικό σημάδεμα του τόνου, τόσο με το παλιότερο πολυτονικό όσο και με το νεότερο μονοτονικό σύστημα. Επομένως σ' αυτό το θέμα προσπάθησα να εφαρμόσω με συνέπεια ένα λογικό μονοτονικό. Τις αρχές αυτού του συστήματος, και γενικά τα προβλήματα που δημιουργούν τα διάφορα ορθογραφικά συστήματα συμβολισμού του τόνου στα νέα ελληνικά, μπορεί να διαβάσει ο αναγνώστης στις σσ. 540-555, και ειδικότερα 552-553.

Βιβλιογραφία και παραπομπές

Για να μίν επιβαρυνθεί το κείμενο με βιβλιογραφικές παραπομπές άχρηστες στο μή ειδικό αναγνώστη, η βιβλιογραφία δίνεται συγκεντρωτικά στο τέλος. Σε λίγες περιπτώσεις δίνεται βιβλιογραφία μέσα στο κείμενο: πρόκειται για περιορισμένες μελέτες, που δέν υπήρχε λόγος να αναφερθούν στη γενική βιβλιογραφία.

Για να συσχετίζει ο αναγνώστης τις πληροφορίες μεταξύ-τους, υπάρχουν πολλές ενδιάμεσες παραπομπές. Οι παραπομπές γίνονται σε κεφάλαια και σε τμήματα κεφαλαίων, όχι σε σελίδες. Αν η παραπομπή αρχίζει απο νούμερο που ακολουθείται απο παύλα, αναφέρεται στο ίδιο κεφάλαιο. Για παράδειγμα, στη σελ. 353 του Κεφ. 6 υπάρχουν οι παραπομπές: (7.2) και (7-2.3). Η πρώτη δηλώνει οτι γίνεται αναφορά στο τμήμα 7, υποδιαίρεση του 2 του ίδιου κεφαλαίου, ενώ η δεύτερη δηλώνει οτι γίνεται αναφορά στο

τιμήμα 2, υποδιαίρεση 3, του κεφάλαιου 7. Γιαυτό και στο πρώτο, το γενικό κεφάλαιο, όπου δέ γίνονται παραπομπές σε άλλα, δέν παρουσιάζεται νούμερο που να ακολουθείται απο παύλα.